И.АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
Ж.БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.20.623 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 37.371.3:894.341

ТАЖИБАЕВА УРКИЯ КОЧКОРОВНА

XX КЫЛЫМДЫН 70–90-ЖЫЛДАРЫНДАГЫ КЫРГЫЗ ПОЭЗИЯСЫН ОКУТУУНУН МЕТОДИКАЛЫК СИСТЕМАСЫ

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2021

Диссертациялык иш Баткен мамлекеттик университетинин Кызыл-Кыя гуманитардык педагогикалык институтунун кыргыз адабиятын окутуунун методикасы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Ишекеев Назаркул Ишекеевич**
педагогика илимдеринин доктору,
профессор

Расмий оппоненттер: **Рысбаев Сулайман Казыбаевич**
педагогика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз билим берүү академиясынын көп тилдүү билим берүү жана адабият лабораториясынын башкы илимий кызматкери

Шералиева Анара Жолдошбековна
педагогика илимдеринин кандидаты, М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономика университетинин кыргыз-орус тилдер кафедрасынын доценти

Жетектөөчү мекеме: Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы, педагогика жана психология кафедралары. Дареги: 715600, Жалал-Абад шаары, Эркиндик көчөсү, 57.

Диссертациялык ишти коргоо 2021-жылдын **24-сентябрында саат 13:00дө** И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илиминин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.20.623 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720023. Бишкек ш., 10-кичи району, Саманчин көчөсү,10 а.

Диссертациянын коргоосунун онлайн трансляциялоонун идентификациялык коду https://vc.vak.kg/b/d13-twl-1v3-x7g

Диссертациялык иш менен диссертациялык кеңеши бар мекемелердин китепканаларынан И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (дареги Бишкек ш., Раззаков көчөсү, 51), Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (Бишкек ш., Фрунзе көчөсү, 547), Кыргыз билим берүү академиясынын жана http:arabaev.kg/do.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 15-июлунда таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент 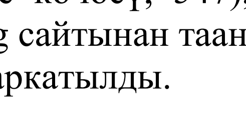 **Омурбаева Д.К**

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу: XXI кылымдын башталышында, ага чейин эле мектеп окуучуларынын билим алууга, анын ичинде адабий эстетикалык маданиятын өркүндөтүүгө, көркөм адабий туундуларды окууга, өз ара талкуулоого болгон кызыгуулары солгундап, прозалык, поэтикалык чыгармалар мурдагыдай талаш-тартышка түшүп кабылданбай калды.

Улуу «Манас» эпосу сыяктуу теңдешсиз поэтикалык эстеликти жараткан элдин азыркы жаштарынын басымдуу бөлүгү ыр түрүндөгү чыгармаларга мамилесинин кайдыгерлигинин бир булагы – ааламдашуу процессинин активдештирилишинен улам маалымдоо технологияларынын: санериптештирүү процессинин ж.б. окуучуларга таасиринин күчтүүлүгү болсо; экинчи булагы – жалпы билим берүүчү мектептерде адабиятты, анын ичинде поэзияны окутуунун натыйжалуулугуна жетише албай жаткандыгыбыз менен байланышат. Бул эки булак азыркы мектепке өзгөчө мамиле кылууну шарттап, адабиятты окутуунун мазмунун, формасын жаңылоону, технологияларын өркүндөтүүнү, анын максат-милдетин окуучулардын билим алууга деген даярдыктарын жогорулатууга багыттоону талап кылат.

Кыргыз адабияты боюнча мамлекеттик билим берүү стандартында «Адабиятты окуу предмети катары үйрөнүүнүн объектиси – кыргыз адабиятынын туундулары (улуттук фольклор, ырчылар чыгармачылыгы, жазма акындардын поэзиясы, совет мезгилиндеги жазуучулардын чыгармалары, азыркы адабият) жана эне тилине которулган дүйнөлүк классика. Мында, албетте, эне тилинде жазылган чыгармаларды окуп-үйрөнүүгө артыкчылык берилет. Ошол эле мезгилде адабият таануунун айрым үлгүлөрү да бул же тигил чыгарманы терең өздөштүрүү үчүн окуп-үйрөнүлөт», – деп жазылган. Демек, азыркы адабият деп аталган соңку учурдагы кыргыз адабиятын окуп үйрөнүү, анын ичинде кыргыз поэзиясынын окуу программага сунушталган материалдарын пайдалануу стандарттын талабы болуу менен, алар жаштарыбыздын адабий билимин көтөрүүдө жана турмуштук түшүнүктөрүн байытууда өзгөчө чоң роль ойнойт.

1972-жылы «Кыргызстан» жана «Мектеп» басмалары тарабынан «Поэзия күнү», «Учкун», «Темир канат» аттуу поэтикалык үч алманах чыгарылган. Бул үчөөнө кыргыз поэзиясынын башы таанылган айтылуу өкүлдөрүнөн тартып эң жаш авторлоруна чейин киргизилген. Ал жыйнактар кыргыз поэзиясынын ал-абалын, негизги тенденцияларына мүнөздүү болгон ийгилик-кемчиликтерин толук болсо да кадимкидей чагылдырып турат.

Ал эми мектепте XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын адабият программасына киргизилген өкүлдөрүнүн курамын С.Эралиев, С.Жусуев, Б.Сарногоев, Ж.Мамытов, О.Султанов, Э.Ибраев, Ш.Дүйшеев сыяктуу акындар түзүү менен, алардын чыгармалары жалпы адамзаттын кылым соңунда кабылган коомдук, нравалык-этикалык, экологиялык көйгөйлөрүн философиялык өңүттөн чагылдыруу, алардагы лирикалык каармандын ички дүйнөсүн психологиялык тереңдикте ачуу

аракетинин жогорулугу, тарыхый-биографиялык тематикага кызыгуусунун жигердүүлүгү, публицистикалуулугу менен айырмаланат. Аталган акындардын чыгармачылыгы жана бул мезгилдеги адабий процесстин өзгөчөлүктөрү адабият таануу жана адабий сын тарабынан бир топ изилденди.

Кыргыз адабият таануусунда кыргыз ырларынын теориялык проблемалары, тарыхый өнүгүшү, айрым акындардын портреттери бир кыйла изилденди (Абакиров К.А., Жумакадырова К.М., Исаева С.Н., Исаков К.А., Култаева Ү.Б., Кулмамбетова Г.Т., Сулайманов М.С., Түлөкабылов М.Т., Эгембердиева А.А. ж.б.) ошол эле учурда кыргыз адабиятын окутуу методикасы илиминде (Алымов Б., Акматов Б.М., Акматов К.К., Байгазиев С.О., Батаканова С.Т., Исамидинов И.Ч., Иманалиев К., Ишекеев Н.И., Момуналиев С., Муратов А.Ж., Сартбаева К.,Оторбаев Б., Турдукулов А., Эшиев Ж.) кыргыз адабиятын окуутуунун теориялык-методикалык негиздери иштелип чыккан. Билим берүүчү мекемелердеги алдыңкы мугалимдер (Абдесов Н., Исаков Б.С., Сманбаев А.) поэтикалык чыгармаларды окутууда практикалык ишмердүүлүгүн көрсөтүшкөн. Бирок, бул эмгектерде кыргыз адабиятынын, анын ичинде кыргыз поэзиясынын XX кылымдын жыйынтыктоочу этабынын окутулушу тарыхый-адабий процессте, ошол процесстин өзгөчөлүктөрү эске алынуу менен атайын изилдөөгө алынган эмес. Биздин изилдөө дал ушул кенемтени эске алуу менен жүзгүзүлдү.

XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын билим берүүчү мектептердин «Кыргыз адабияты» программасына ошол өткөн кылымдын аяк ченинен тартып гана киргизилип, аларды окутуу процессинде төмөнкүдөй карама-каршылыктарга жол берилип келет, алар:

- 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун тажрыйбасынын жетишсиздиги жана топтолуп үлгүрбөгөнү;
- тажрыйбалардын иретке салынып жыйынтыкталбаганы;
- XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын окуу программаларынан, окуу китептеринен жана окуу-методикалык комплекстерден орун алышына анализ жасалбагандыгы;
- 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын мектепте окутуунун бирдиктүү методикалык системасы түзүлбөгөндүгү;
- адабият мугалимдери үчүн окуп-үйрөнүүгө деп сунушталган чыгармаларга түздөн-түз тийиштүү методикалык эмгектердин дээрлик жетишсиздиги;
- адабият мугалимдери кыргыз поэзиясын окутууда теориялык жана практикалык кыйынчылыкка дуушар болушу ж.б.

Аныкталган карама-каршылыктар диссертациялык иштин актуалдуулугун айкындап, изилдөөбүздүн темасын **«XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы»** деп алууга түрткү берди.

Диссертациянын темасынын алгылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы.

Баткен мамлекеттик университетинин Кызыл-Кыя гуманитардык педагогикалык институтунун кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын илимий-изилдөө иштери менен байланышат.

Изилдөөнүн обьектиси:

Кыргыз адабиятындагы XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети:

Жалпы билим берүүчү мектептерде XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасын өздөштүрүүнүн илимий негиздери.

Изилдөөнүн максаты:

Жалпы билим берүүчү мектептерде XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасын иштеп чыгуу, эксперименттик текшерүүдөн өткөрүп, практикага сунуш кылуу.

Изилдөөнүн милдеттери.

1. XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын жалпы тенденцияларын, ал мезгилдеги профессионал акындардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрүн аныктоо.

2. Окуу процессинде поэтикалык чыгармалардын маанисин түшүнүү аркылуу ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн (салыштыруу, талдоо, баалоону жалпылоо) өнүктүрүү.

3. XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасын иштеп чыгуу.

4. Иштелип чыккан теориялык жана практикалык ой-корутундуларды педагогикалык тажрыйбадан өткөрүү, сунушталган методиканы эксперименталдык жол менен негиздөө.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы.

XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз профессионал акындардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрү аныкталгандыгында; 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын окуу программасына сунуш кылынган чыгармаларын адабий-тарыхый процесс, коомдук турмуштун жалпы динамикасы менен байланышта талдоонун бүтүн бир методикалык системасы иштелип чыккандыгында; иштелип чыгылган методикалык сунуштар илимий-практикалык сынактан өткөрүлгөндүгүндө.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүгү.

Изилдөөбүздөн келип чыккан пикирлер, тыянактар, сунуштар республикабыздын жалпы билим берүүчү мектептеринде кыргыз адабиятын окутууну жакшыртууда, предметтик стандартын, окуу программаларын, окуу китептерин, окуу колдонмолорун түзүүдө, педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайларында, мугалимдерди кайра даярдоо, адистигин жогорулатуу тармактарында окутулуучу курстардын сапатын өркүндөтүүдө практикалык жактан көмөк көрсөтө алат.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору.

1. XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун натыйжалуу жолдорун уюштуруу менен окуучулардын адабий билимин байытууда адеп-ахлактык, таалим-тарбия маселелери;

2. 70-90-жылдарындагы кыргыз профессионал акындардын поэзиясындагы идеялык мазмуну, сюжети, элементтери аркылуу турмушка ашыруунун жолдорун колдонуу;

3. 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуу боюнча иштелип чыккан сабактын иштелмелери, окуучулардын таанып-билүү мүмкүнчүлүгү жана инсандык көз карашынын калыптанышы;

4. Аталган мезгилдеги поэзияны окутуу боюнча алдыңкы мугалимдердин иш тажрыйбаларын, илимий иштелип чыккан иштелмелерди ар тараптуу үйрөнүү.

Изденүүчүнүн жеке салымы. XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын бөтөнчөлүгүн, көркөм-эстетикалык баалуулугун, окуучулардын жаш өзгөчөлүгүн эске алуу менен аларды окуп-үйрөтүүнүн абалы аныкталып, анын натыйжалуулугун арттыруу боюнча салттуу жана интерактивдүү методиканын системасы иштелип, практикага сунуш кылынгандыгында.

Диссертациянын натыйжаларынын тастыкталышы.

Диссертациянын изилдөө ишинин жүрүшү, алынган натыйжалары жана жыйынтыктары БатМУнун Кызыл-Кыя гуманитардык-педагогикалык институтунун кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын кеңешмелеринде, Кызыл-кыя шаарынын, Ноокат районунун мугалимдеринин методикалык секцияларында, өзүбүздүн сабактарыбызда, эксперименталдык мектептерде (Ноокат районундагы «Көк-Жар» атындагы инновациялык гимназиясында, Төөлөс айыл өкмөтүнүн «Герейт-Шорон» атындагы орто мектебинде, Кызыл-Кыя шаарындагы №4 А.С.Пушкин атындагы мектебинде, Кызыл-кыя шаарына караштуу № 9 Ураим Гулматов атындагы мектептеринде) тастыкталды. Педагогикалык эксперимент иштери 3 этапта жүргүзүлдү.

I этапта (2013-2014 –ж). XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуу боюнча материалдар жыйналып, жалпы билим берүүчү мектептин V, VI, VII, X, XI класстарында берилген чыгармаларды окутууда кездешкен кыйынчылыктар аныкталды.

II этапта (2015-2016-жж.) 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын өтүүдөгү сабактарга байкоо жүргүзүлүп, ар түрдүү илимий-методикалык пикирлер, алгылыктуу методдор, иш-тажрыйбалар иликтенди, натыйжалар талданды жана XX кылымдын 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы иштелип чыкты.

III этапта (2017-2018-жж.) эксперименттик изилдөөнүн жыйынтыктары жалпылаштырылды. XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун баалуулугу жана максатка ылайыктуулугу аныкталып, илимий-методикалык сунуштарга кошумчалоо киргизилди.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Илимий иштин мазмунуна байланыштуу 17 илимий макала Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясы сунуштаган журналдарында жарык көргөн.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Изилдөөнүн негизи милдеттерин чечүү үчүн диссертациянын түзүлүшү жана материалдардын баяндоо логикасы үч баптан, корутундулардан, жалпы корутундудан, илимий-практикалык сунуштардан, пайдаланган адабияттардын тизмесинен, 2 - сүрөт, 2 - схема, 1-диаграмма, 7 - таблицадан турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 186 бетти түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын тандалып алынышы, изилдениш абалы, актуалдуулугу айтылып, диссертациянын максаты менен милдеттери, илимий жаңылыгы менен практикалык мааниси, изденүүчүнүн жекече салымы, коргоого алып чыгылуучу негизги жоболор, изилдөөнүн натыйжаларынын тастыкталышы көрсөтүлдү.

Биринчи бап **«XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын өнүгүү тенденциялары жана окутуунун теориялык негиздери»** деп аталып, өткөн кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын өнүгүү тенденциялары каралды. Кыргыз жазма адабиятынын ичиндеги өзүнчө бөлүгү поэзия, анын мектеп программасына иргеп киргизилген үлгүлөрү окуучулардын жаш курагына, психологиялык өзгөчөлүктөрүнө ылайыкталып, окууга, жаттоого жеңил болуп, татаалдык жаратпайт, негизгиси, поэтикалык чыгармалардын жаш муундарга эстетикалык тарбия берүүдөгү таасири чоң. Билим берүүчү мектептердин кыргыз адабияты программасына киргизилген 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутууда профессионал акындардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрү илимий жактан аныкталды. Алар: Ж.Садыковдун “Эненин жүрөгү” чыгармасында - лиризм, С.Жусуевдин “Алакан” чыгармасында – уйкаштык, Б.Сарногоевдин “Бешигим – Мекен” чыгармасында - төкмөлүк өнөргө жакындыгы, М.Абылкасымованын “Эстелик сүйлөйт” чыгармасында – публицистикалуулук, Т.Кожомбердиевдин “Апа”, «Эне жана коломто» чыгармаларында – поэтикалуулук, Ж.Мамытовдун “Бурул таңдын жомогу” чыгармасында – романтикалуулук, О.Султановдун «Кош, Ысык-Көл», «Бокс», «Алтай…Алтай», «Жоокер» чыгармаларында–философиялуулук, А.Өмүркановдун «Чолпонбай» чыгармасында – патриоттук, С.Эралиевдин Лирикалары: «Мен кыргызмын», «Аттын ыйы», «Эне», «Казак тууганга», «Каныкейдин көз жашы», «Айылым», «Бүбүсара». Поэмасы «Кесир инсан» чыгармаларында – ички толгонуулар, санаркоолор, ички кайрыктар (поэтикалуулук), Э.Ибраевдин «Улут болсом, тилим менен улутмун» чыгармасында – патриоттук пафостун күчтүүлүгү жана Ш.Дүйшеевдин «Кайдыгерлик» чыгармасында – маселеге масштабдуу кароо маселери басымдуу болгонун аныктоо менен аларды билим берүүчү мекемелерде окутууда маани берүү жагы чагылдырылды.

1-сүрөт. -70-90-жылдардагы кыргыз профессионал акындардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрүнүн классификациясы

Мектеп программасына кирген XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын тематикаларын жогорудагыдай классификацияга ажыратып тактадык. Биздеги бүдөмүк болуп жаткан ойлор ушул категориялар аркылуу ачыкталды (сүрөт - 1).

XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун психологиялык-педагогикалык аспектилери деп аталган экинчи параграфында окуучуларга адабий билим берүүдө окуучуларынын таанып билүү кызыгуусун өнүктүрүү аспектиси каралып, поэзияны мектеп окуучусу түшүнүү максатында окуучунун оозеки жана жазуу жумуштарын жүргүзүүдө сөз байлыгын өркүндөтүү негизги милдет болуп эсептелет. Бул жумуштар адабият сабагынын негизги өзөгүнөн алыстабай бир катарда жүрүүчү негизги маселе, ошондуктан чыгарманы көркөм окуу, түшүнүп окуу, окуганын кайра айтып берүү сыяктуу маселелерди ишке ашыруу жалпы анализденди. XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы иштелди. Үчүнчү параграфтын мазмунунда *XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун дидактикасында окутуунун методдорунун табияты каралды.* Мектеп окуучуларын XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз профессионал акындардын поэтикалык чыгармаларынын бай казынасын окуп-үйрөнүүдө натыйжалуулугун көрсөтөт. Ааламдашуу шартында, жаңы технологиялар менен китептин күрөшү жүргөн мезгилде поэзия сөз өнөрү катары окуучунун кабылдоосуна, баалай билүүсүнө жетишүү үчүн сабак өтүүдө салттуу жана иновациялык методиканы айкалыштыруу, мугалим менен окуучунун ортосундагы иш-аракеттердин жаңы ыкмаларын калыптандыруу проблемалары чагылдырылды.

Экинчи бап **«Илимий изилдөөнүн жана окутуунун методологиясы менен методдору»** деп аталып, XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз

поэзиясын окутуунун, талдап өздөштүрүүнүн методологиялык негиздери каралды. Билим берүүчү жалпы мектептерде 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун натыйжалуулугун ачып берүү үчүн педагогикалык эксперименттин максаттары жана милдеттери каралып, алынган натыйжалар көрсөтүлдү.

Биз үйрөнгөн методологиялык эмгектер 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуп, талдоодо төмөнкү жагдайларды тереңдетүүнү шарттайт:

1. ХХ кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун мазмунун тереңдетилиши.
2. Педагогдордун 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык ыкмаларын, жолдорун, каражаттарын натыйжалуу колдонулушу.
3. Аталган мезгилдеги кыргыз поэзиясын окутууда мугалим менен окуучунун чыгармачылыгына маани берүүсү.

Мектеп программасына сунуш кылынган ХХ кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуп талдоо процессинде илимий эмгектерди пайдалануу менен илимий жактан камсыздоо өзүнчө мааниге ээ.

Илимий изилдөөнүн методдору деген параграфта 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын интерактивдүү негизде окутууга арналган. Бул бөлүмдө поэзиянын мазмунун терең үйрөнүү менен чектелбестен окутуунун жолдорун, ыкмаларын ага шайкеш келтирүүгө, сабак учурунда окуучулардын активдүүлүгүн жогорулатууга, өтүлүп жаткан чыгарманы турмуш менен байланыштырып кароо маселелери болду.

Поэтикалык чыгармалар башка жанрга окуучуларга бат таасир берип, окуучунун акыл жөндөмдүүлүгүн ойготууга, изденүүгө өбөлгө түзүп, ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн арттырат. Окуучу чыгарманы окуганда сезим-туюму, акыл-сезими аркылуу өткөрөт да, жекече изденип, түйшөлүп, аны талдоого алып, өзүнүн жеке баасын берүүгө жөндөмдүү болгондо гана кабыл алган билим түшүнүгү эсинде сакталаары белгилүү.

70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутууда адабият мугалими тексттин жанрдык өзгөчөлүгүнө көңүл бурушу керек экендигине токтолдук. Анткени, окуучу өтүлүп жаткан чыгарманын маани-маңызын, нарк-насилин түшүнбөсө, чыгарманын идеялык-тематикалык сырлары ачылбай калат. Демек, адабият программасында берилген 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын бөтөнчүлүктөрүн адабий жана методикалык табиятын жогорудагы бөлүмдө мугалимдерге ачып көрсөтүүгө аракет жасадык.

Мектеп окуучуларын 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуп-үйрөтүүдө анын түрлөрүн, жанрдык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ага ылайык келген окутуунун формалары, методдору, каражаттары туура тандалганда гана окуучунун билими, билгичтиги калыптанат жана бул көрүнүштү төмөндөгү схемадан байкоого болот.

Схема 1. – 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы

Жалпысынан караганда мектепте поэзияны окутуу жеңил көрүнгөнү менен анын ички кыйынчылыктары бар. Ошол жагдайларда мектепте поэтикалык чыгармаларды өздөштүргөнүн атайын изилдөө үчүн педагогикалык тажрыйба жүргүздүк. Изилдөөнүн базасы катары Ош областынын Ноокат районундагы Көк-Жар инновациялык гимназиясы, Төөлөс айыл өкмөтүнүн Герейт-Шорон орто мектеби, Баткен областынын Кызыл-Кыя шаарынан А.С.Пушкин атындагы № 4 орто мектеби, У.Гулматов атындагы орто мектептери тандалып алынды. Биздин педагогикалык тажрыйба 2012- 2018-жылдар аралыгында үч этап менен каралды.

1. Даярдоо этабы – 2012-2014-жж.
2. Изденүү этабы – 2015-2016-жж.
3. Окутуу этабы – 2017-2018-жж.

Адегенде биринчи, тажрыйба жүргүзүүнүн этаптарын, максатын, милдеттерин, методдорун, натыйжаларын аныктадык. Экспериментке алынган мектептердин окуучуларын 2 топко бөлүп алдык. (1-таблица).

1-таблица. - Экспериментке катышкан мектептердин аталышы, класстары жана окуучулардын саны

№	**Мектептер**	**Жалпы окуучулардын саны**					**Эксп. топ**	**Байк. топ**	**Жалпы**
	1	2					3	4	5
		Класстары							
		5-кл	6-кл	7-кл	10-кл	11-кл.			
1	Көк-Жар инновациялык гимназиясы	127	125	113	63	76	233	271	504
2	Герейт-Шорон орто мектеби	60	58	54	36	35	123	120	243
3	А.С.Пушкин атындагы № 4 орто мектеби	88	81	79	32	35	143	172	315
4	У.Гулматов атындагы орто мектеби	153	120	129	60	76	248	290	538
	Баары	**428**	**384**	**375**	**191**	**222**	**747**	**853**	**1600**

Мектептерде 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окуучулар кандай деңгээлде талдай ала тургандыгын байкоого алып, төмөндөгүдөй суроолорду берүү менен окуучулардын өздөштүрүүсүн аныктай алдык:

1. С.Жусуевдин “Алакан” чыгармасындагы негизги идеясы кандай?
2. Ж.Садыковдун кайсы чыгармаларын билесиңер?
3. Б.Сарноевдин “Бешигим-Мекеним” чыгармасынын сюжети кандай?
4. Ыр менен жазылган кайсы романды билесиңер?
5. Ж.Мамытовдун кайсы легендасын билесинер?
6. “Эне жана коломто” чыгарма кайсы акынга таандык?
7. Улуу Ата Мекендик согушту чагылдырган кандай чыгармаларды билесиңер?
8. О.Султановдун “Жоокер” чыгармасынын мазмуну кандай?
9. Эмне үчүн чыгарма “Кесир инсан” деп аталган деп ойлойсунар?
10. “Улут болсо тилим менен улутмун” чыгарманын автору ким? ж.б.

Бул суроолор төмөнкүдөй ***крийтерилер*** менен текшерилди:

1. Окуучу чыгарманын идеясын билүүсү, окуяларды ажырата алуусу жана оюн так, ыраттуу жеткире алуусу, көркөм окуусу эске алынды.
2. Чыгармадагы аргументтүү далилдерди келтирүү менен өз ойлорун ынанымдуу жеткире алуусу бааланды.
3. Чыгармадагы баяндалган окуяларга карап тематикасы окшош чыгармаларды далилдеп берүүсү аркылуу айкындоо.
4. Окуучулардын жоопторуна ылайык, алардын ой жүгүртүүсү эске алынды.

Жооптор мектептеги V,VI,VII, X, XI класстардардын окуучуларынан алынды. Натыйжада, төмөнкүдөй көрсөткүчкө күбө болдук (2-таблица).

2-таблица. - Окуучулардын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын өздөштүрүү деңгээлин аныктоо

№	Мектептин №	Класстын түрү	Окуучулар саны		Деңгээли		
			Баа-ры	катыш каны	жог.	орт.	төм.
1	Көк-Жар инновациялык гимназиясы	Экс.	233	230	74	98	34
		Бай.	271	270	74	96	51
2	Герейт-Шорон орто мектеби	Экс.	123	120	63	80	28
		Бай.	120	118	69	86	46
3	А.С.Пушкин атындагы № 4 орто мектеби	Экс.	143	140	64	82	30
		Бай.	172	170	70	88	48
4	У.Гулматов атындагы № 9 орто мектеби	Экс.	248	246	67	86	32
		Бай.	290	287	73	94	50
	Жыйынтык	Экс.	747	**736**	36%	47%	17%
		Бай.	853	**845**	34%	43%	23%

Мында жогорку деңгээл боюнча байкоо топтогу 34%, эксперимент топто 36%, ал эми орточо деңгээл боюнча байкоо топто 43% эксперимент топто 47% болуп өздөштүрүлгөнү байкалды.

Тажрыйба жүргүзгөн класстардын окуучулары чыгарманы өздөштүрүүсү, идеясын, сюжетин жана образдарды талдай алуусу көрүнүп турат. Бул биздин илимий божомолубуздун тууралыгын аныктайт. Таблицада көрүнүп тургандай, биздин методикалык табылга, сунуштарыбыз сабактардын натыйжалуулугун жогортулатууга көмөктөштү. Бул көрсөткүчтү диаграммага салганда төмөнкүдөй болду.

1-диаграмма. - Окуучулардын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын өздөштүрүү деңгээли

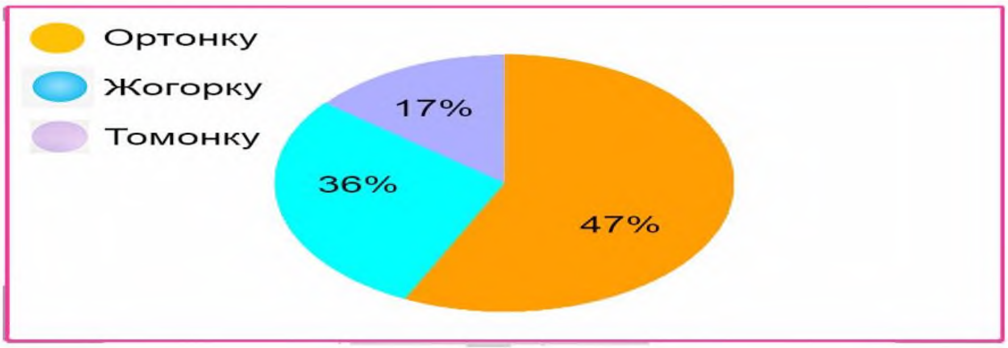

Ар бир мектептеги кыргыз адабияты сабагы боюнча мугалимдерден анкеталык суроо жүргүзгөнүбүздө, алар жекече пикирлерди айтуу менен 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окуу ишмердүүлүгүндө талапка жооп бербей калган себептерин айтышты. Алар С.Жусуевдин "Курманжан датка" чыгармасы, Э.Ибраевдин "Улут болсом тилим менен улутмун", Ш.Дүйшеевдин "Кайдигерлик" чыгармаларын окуу китебине киргизилип чыга электиги (20), методикалык колдонмолордун жетишсиздиги (16), мугалимдердин тажрыйбасынын аздыгы (8), азыркы талапка жооп берген технологияларды (электрондук китеп, компьютер, планшет ж.б.) колдоно албоо (4), мугалимдердин компетенттүүлүк боюнча билиминин тайыздыгы аныкталды. Мындан сырткары да себептер айтылды.

Эксперимент жүргүзгөнүбүздө V-VII класстарына биз сунуштаган методдордун негизинде 70-90-жылдардагы кыргыз профессионал акындардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрүн жана поэзиядагы идеясын өздөштүрүү деңгээли (тажрыйбанын 3-этабында) төмөнкүдөй көрсөткүчтү берди (3-таблица).

3-таблица. -V-VII класстын окуучуларынын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын идеясын өздөштүрүү деңгээли

Берилген чыгармалардынмазмуну №	**Класстын түрү**	**Окуучулар саны**		**Баасы**				**Көрсөткүчү**	
		Баа-ры	**катыш каны**	**5**	**4**	**3**	**2**	**% сапаты**	**% өздөш түрбөгөнү**
1.	Экс.	563	558	200	260	95	3	82%	18%
	Бай.	614	600	180	246	170	4	71%	29%
2.	Экс.	563	556	175	265	113	3	79%	21%
	Бай.	614	596	198	232	160	6	72%	28%
3.	Экс.	563	560	190	226	110	4	82%	26%
	Бай.	514	608	194	310	100	4	74%	18%
4.	Экс.	563	554	170	245	135	4	75%	25%
	Бай.	614	604	193	214	195	2	67%	33%
5.	Экс.	563	554	165	252	137	-	75%	25%
	Бай.	614	598	188	219	191	-	68%	32%
6.	Экс.	563	552	189	253	108	2	80%	20%
	Бай.	614	596	177	221	194	4	67%	33%
7.	Экс.	563	558	176	245	134	3	75%	25%
	Бай.	614	600	194	226	179	1	70%	30%
8.	Экс.	563	560	196	246	116	2	79%	21%
	Бай.	614	603	200	232	169	2%	72%	28%
Жыйынтыгы	Экс.т.	563	**4452**	33%	45%	21%	1%	78%	22%
	Бай.т.	614	**4805**	31,%	39,5%	29%	0,5%	71%	29%

1. С.Жусуев “Алакан” чыгармасын өздөштүрүүнүн сапаты эксперименталдык топто **82%** көрсөтсө, ал эми байкоо тобунда **71%** болду.
2. Ж.Садыков “Эненин жүрөгү”чыгармасын өздөштүрүүнүн сапаты (экс.т.) **79%** көрсөтсө, (бай.т.) **72%** болду.
3. Б.Сарноев “Бешигим Мекеним” чыгармасын өздөштүрүүнүн сапаты (экс.т.) **82%** көрсөтсө, ал эми (бай.т.) **74%** болду.
4. М. Абылкасымова “Эстелик сүйлөт” чыгармасы боюнча (экс.т.) **75%** , (бай.т.) **67%** болду.
5. Т.Кожомбердиев “Апа”, “Эне жана коломто” чыгармасы боюнча чыгармасы боюнча (экс.т.) **75%** , (бай.т.) **68%** болду.
6. Ж.Мамытов “Буурул таңдын жомогу” чыгармасы боюнча (экс.т.) **80%** , (бай.т.) 6**7%** болду.
7.О.Султанов “Кош, Ысык-Көл”, “Бокс”, “Алтай...Алтай”, “Жоокер” чыгармасы боюнча (экс.т.) **75%** , (бай.т.) **70%** болду.
8. А.Өмүрканов “Чолпонбай” чыгармасы боюнча (экс.т.) **79%** , (бай.т.) **72%** болду.

Жыйынтыгында байкоочу топко салыштырмалуу эксперименттик топто сапаттык өсүш 7 % жогорулады.

Ал эми X-XI класстардын окуу программасына кирген 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясына кызыгуусун артырып, өздөштүрүүсү тажрыйбанын 3-этабындагы көрсөткүчү төмөнкүдөй жыйынтыкталды

1. Б.Сарногоевдин “Ашуудан берген отчетум” жыйнагы боюнча эксперименталдык топто 83%, байкоо топторуна 74 % болду.

2. С.Эралиевдин “Лирикалары” боюнча эксперименталдык топто 83% , байкоо топторуна 75% болду.

3. С.Жусуев “Курманжан датка” романы боюнча эксперименталдык топто 84%, байкоо топторуна 80% болду.

4. Э.Ибраевдин “Улут болсом тилим менен улутмун” чыгармасы боюнча эксперименталдык топто 86%, байкоо топторуна78% болду

5. Ш.Дүйшеевдин “Кайдигерлик” чыгармасы боюнча эксперименталдык топто 84%, байкоо топторуна 77% болду.

Ошентип жалпы жыйынтыгында сапаттык өсүш эксперименталдык топто 85 % , байкоо топто 77% болуп, методикалык сунуштарыбыз оптималдуу болгондугун көрсөттү. Аны төмөнкү диаграммада чагылдырдык.

2-диаграмма.

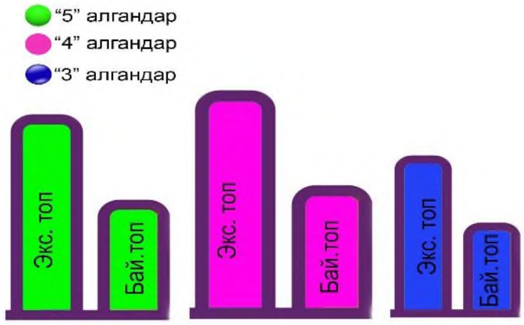

«XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикасы» деген үчүнчү бапта XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутууда салттуу жана интерактивдүү методдор менен окуучулардын билимин, билгичтигин, көндүмдөрүн калыптандырууда, аларды тарбиялоодо жана чыгармачылыгын өнүктүрүп, инсандык сапатка даярдоого багытталган мугалим менен окуучунун өз ара максаттуу биргелешип аракеттенүүлөрүнүн ыкмасы. Демек, окутуу метододу үч нерседен: окутуунун максатынан, окуучунун окуп үйрөнүүсүнөн жана мугалимдин окутуу ыкмаларынан турат.

70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын өзгөчөлүктөрүн ачып берүү менен бирге, бул тектеги чыгармаларды окутууда ар бир чыгармага өзгөчө ыкма колдонуу натыйжалуу, себеби, бул чыгармалардын ар бирин окутууда ар башкача усулду талап кылат.

Поэтикалык чыгармаларды өздөштүрүү окуучуларга жеңилдей туюлганы менен, материалдагы улуттук идеяларды таап чыгууда бир топ татаалдык жаралат. Андыктан, биз бул маселеге басым коюуга аракет жасадык.
Мугалим поэзияны окуучуга жеткирүүдө ырдагы ар бир саптын эмоциялуу-экспрессивдүү табиятын ачып берүүгө жетиши керек. Ал үчүн өтүлүп жаткан материалга класста ар бир окуучу тарабынан таасирдүү маани берилиши зарыл. Алгач класста акындын чыгармасынын таасирдүү саптарын мугалим үн кубулта окуп, андан кийин жөндөмдүү окуучулар тарабынан көркөм окулушу керек. Ар бир акындын чыгармасындагы ырдын табиятына, көркөмдүк өзгөчөлүгүнө, образдуулугуна, эмоциялуулугуна карап, көркөм окуунун түрдүү ыкмаларын, формаларын ыктуу колдонуу сабактын жүрүшүндө негизги маселе болуп саналат. Кээ бир сабактарда акындардын чыгармаларын окуучуларга жеткирүүдө техникалык каражаттарды (аудио, видио ж.б.) пайдаланышы керек. Көркөм окуунун ар кандай ыкмаларын жана формаларын пайдаланып окуучунун жан дүйнөсүнө таасир берүүсү керек. 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окуучуларга жеткирүүдө көркөм окуу деңгээли жеткиликтүү уюштурулуп, мазмундук багытта талданып, көркөмдүк табиятын кабыл алуусун уюштурулушу зарыл. Ал тургай акындардын ырларындагы ыргагына, ритмине кызыгышы мүмүн. Акындардын поэзиясы адабияттын башка тектеринен айырмалоо касиетин, мугалим, ачып бериши да маанилүү орунда турат.

V класста алгач 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын өтүүдө мугалимдин кириш сөзү менен сабакты баштайт. Андагы айтып берүү окуучуларды жаңы теманы кабыл алуусуна даярдайт. Айтып берүү ишинде сүрөттөрдү, иллюстрациялык материалдарды, техникалык каражаттарды пайдалануу менен окуучулардын кызыгуусун арттыруу,активдүүлүгүн козгогон, эмоциялык жактан таасирдүү болушу натыйжалуу.

“Октуунун интерактивдүү методдору” жана “Интерактивдүү окутуу” бизге бул терминдер англис тилинен кирди (аракет, аракет кылуу) “окуучулар бири-бирине өз ара таасир этүүгө мүмкүнчүлүк берүү” катары которууга болот, окуучулардын бири-бирине таасир этүүгө негизделген окуу болуп саналат.

V класстын окуу программасында С.Жусуевдин “Алакан” чыгармасы сунушталган. Чыгарманын өзгөчөлүгү жана маанисине арналып, андагы каарман Самактын мүнөзүн ачуу үчүн чыгармадагы окуяларды байланышта талдоо натыйжалуу. Мында чыгарманын каарманы менен окуучуларды тааныштыруу мүмкүнчүлүгү ачылат. Чыгарманын негизги каарманы Самакты мүнөздөөчү шайырлыгы, эр жүрөк, кайраттуу, баатыр, баласаак, мээримдүүлүгүтамашакөйлүгү,сөз тапкычтыгына окуучулардын көңүлдөрүн буруу керек.Чыгарманы үн кубултуп көркөм окуусу өз жемишин бербей койбойт. Окуучуларга таасир бере турган жерлерин тандап алуу натыйжалуу. Мисалы “Ал баланы биз таң калып карасак, /Баарыбыздан Самак тура баласаак. /Наристени бошотууга байлоодон /Аттап-буттап чуркап кетип баратат...”
Ушул жерден мугалим жалпы класска суроо менен кайрылат:

Образды ачуу тапшырмасы аткарылгандан кийин, өтүлгөн сабакты бышыктоо үчүн жалпы класска мугалим суроолор менен кайрылат.
Талкуулоо үчүн суроолор:

1. Согушту тунжурап ойлоого эмне себеп болду?
2. Кагаз бетиндеги быйтыйган алакан менен короодо байланып турган бала Самакка кандайча таасир этти?
3. Душмандын жүзү каралыгы менен таш боордугун кайсы ыр саптары туйгузуп турат?
4. Окуя кайсы мезгилде, кайсы жерде болгон?
5. Акын кандай ойду айтмак болгон?

Ой жүгүртүүгө багыттоочу жогорудагы проблемалык суроолорго окуучу оозеки жана жазуу түрүндө жооп берүүдө укканына карап чыгарманы өздөштүрүүдө пайда болгон кубанычы жана өкүнүчү байкалып, кыялдануусу сезилип тургандай болушу керек. Жогоруда айтылгандарга жетишүү жана өтүлгөн сабакты бышыктоо максатында бир сабактын методикалык системасын сунуштайбыз.

2- схема. С.Жусуевдин “Алакан” чыгармасын окутуунун методикалык системасы.

Мугалимдин билими, ой жүгүртүүсү, билгичтиги, чыгармачылыгы мыкты болсо, сабак процессинде салттуу жана интерактивдүү методдорду пайдалануу аркылуу окуучулардын активдүүлүгүн жогорулатууга, турмуш менен байланыштырып карoo актуалдуу болду.

Жалпы жыйынтыкта өткөрүлгөн изилдөөнүн мазмуну боюнча негизги корутундулар жана практикалык сунуштар берилди.

ЖАЛПЫ ЖЫЙЫНТЫКТАР ЖАНА СУНУШТАР

XX кылымдын 70–90-жылдарындагы поэтикалык чыгармаларды окутуу маселесине арналган изилдөөбүздүн жыйынтыгында алдыга коюлган максат-милдеттерибиз ишке ашты деген ойдобуз.

Биринчи милдет боюнча XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз профессионал акындардын мектеп программасына сунушталган поэзиясын илимий-методикалык жактан изилденип, андагы акындардын чыгармаларындагы өзгөчөлүктөрү аныкталды.

XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясындагы чыгармачылык өзгөчөлүктөрдү, илимий-теориялык жактан изилдөө, аларды билим берүүчү уюмдарда учурдун талабында окутуп, талдоодо колдонуучу методдорду, усулдарды тактап алуунун зарылдыгы каралды. Алардын окуу программаларындагы, окуу китептериндеги берилиши жана методикалык эмгектерде изилденишине анализ жүргүзүлдү. 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиялык чыгармаларды окутуунун методологиялык негиздерине, поэзиянын табияты жана окутуп-талдоонун филологиялык багыты, педагогикалык, психологиялык көйгөйлөрү, дидактикалык принциптери жалпылаштырылды.

Экинчи милдет боюнча XX кылымдын 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуунун өзгөчөлүктөрү талдоого алынып, мында 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын билим берүүчү уюмдарда окутуунун учурдагы заманбап талаптарда окутуунун жолдору жана кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасынын модели иштелип чыкты. 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык шарттары, принциптери менен технологиясы, аларды окутууда салттуу жана интерактивдүү методдорду оптималдуу пайдалануунун мүмкүнчүлүктөрү сунушталды. Окутууда салттуу эмес жана интерактивдүү методдор интеграцияланып, интегративдүү методдун: мугалим окуучулардын жанрдык табиятына, өзгөчөлүгүнө өзгөчө көңүл буруу зарылдыгына токтолуп, чыгарманын жанрдык табиятын окуучу терең түшүнбөсө, ал чыгармада болуп жаткан идеялык–тематикалык байлыкты өздөштүрө албайт, образдарынан өзүнө жакын идеал таба албайт.

Үчүнчү милдет боюнча 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутууда салттуу жана интерактивдүү методдор аркылуу интеграцияланып: ролдук оюндар, интерактивдүү вебинар, добуш берүү, кейс чечүү, матер класстар, мээге чабуул, тыным менен окуу, башкарып окутуу, сабак-диспут, сократтык аңгеме, ББкБ, кырдаалга ылайык талкуу, класстер түзүү ж.б. сабак жандуу жана кызыктуу өткөрүүгө ылайык методдор экендиги айкындалды жана 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы

сунушталды. Мектеп окуучусу 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясына көркөм окуу менен кызыгуусун калыптандырууга болот. Поэзия окуучунун жан дүйнөсүнүн байышындагы, көз караштары менен дүйнө таанымынын кеңишиндеги, рухий дүйнөсү бай, ар тараптуу өнүккөн инсан катары калыптанышындагы тийгизген таасирине көңүл бөлдүк.

Төртүнчү милдет боюнча сунушталган 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы аныктоочу экспериментибизде далилденип жана мектеп практикасында эксперименталдык жол менен негизделди.

Изилдөөнүн жүрүшүндө мектептерде жүргүзүлгөн анкеталарга ылайык кыргыз поэзиясындагы идеяларга жана образдарга көбүрөөк көңүл бурулуп, окуучунун кабыл алышы жана чыгарманын мазмунун түшүнүүдө кеп байлыгын өстүрүү жумуштары көңүл сыртында калып жаткандыгы байкалды. Натыйжада, 70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясындагы улуттук баалуулуктар менен таалим-тарбиянын мыкты үлгүлөрүн предметтик компетенттүүлүккө багыттап окутуу иши актуалдуулугу тастыкталды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Жаңы окуу-нормативдик документтерди иштеп чыгууда кыргыз адабияты боюнча мамлекеттик стандарттарда жана окуу программаларда XX кылымдын 70–90-жылдарында жаратылган поэтикалык чыгармаларды үйрөнүүдө сааттардын санын көбөйтүү; окуу китептеринде аталган ыр туундуларынын тексттерин толук берүү; тексттерди сөздүк-фразеологиялык түшүндүрмөлөр жана комментарийлер менен коштоо; анын ичинен этнолингвистикалык лексикага, фразеологияга көңүл буруп, тийиштүү иллюстрацияларды кошуу.

2. Кыргыз адабиятын окутуунун методикалык курсун мектепте жакшыртуу үчүн XX кылымдын 70–90-жылдарында жазылган поэтикалык чыгармаларды камтыган окуу-методикалык комплексти (окуу китептерин, хрестоматияды, сөздүктөрдү, сабактардын тийиштүү иштелмелери) иштеп чыгуу.

3. Мектептерде кыргыз адабияты боюнча төмөнкү иш-чараларды алдын ала караштыруу: окуучуларды XX кылымдын 70–90-жылдарындагы поэтикалык чыгармалардын түп нускалары менен тааныштыруу; талдоо жүргүзүүнүн негизинде даярдалган театралдык оюндарга, инсценировкаларга катышуу, сөздүктөр менен иштөө жана аталган жылдар аралыгында жаратылган поэтикалык туундуларга комментарийлерди түзүү, сүрөт өнөрүнүн үлгүлөрү менен таанышуу ж.б.

4. XX кылымыдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутууда интерактивдүү окутуунун натыйжалуулугун арттыруу үчүн техникалык каражаттар аркылуу слайд менен чагылдырылса, окуучулардын таанып-билүү, ккөрүү, угуу, сезүү, кабыл алуу көндүмдөрү калыптанат.

Мектептеги адабияттык окуу курсунун максат-милдеттерине ылайык, адабий билим берүүнүн технологиясы жогоруда айтылган сунуштарды эске алган учурда гана натыйжалуулугу артат. Окуучулардын билиминин, билгичтигинин жана көндүмдөрүнүн калыптанышында мааниси зор деген ойдобуз.

Изилдөөнүн негизги мазмуну төмөндөгү эмгектерде чагылдырылды:

1. **Тажибаева, У.К.** 70–90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуунун өзгөчөлүктөрү [Текст] / У.К. Тажибаева // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы.- 2012.- Атайын чыгарылыш. - 166-168-бб.
2. **Тажибаева, У.К.** 70–90-жылдардагы поэтикалык чыгармаларды окутуунун психологиялык-педагогикалык, методикалык аспектилери [Текст] / У.К. Тажибаева // Эл агартуу. –2013. – № 11–12. – 2-5-бб.
3. **Тажибаева, У.К.** Поэзияны үйрөнүүгө болгон кызыгуулар жана жолтоо факторлор [Текст] / У.К. Тажибаева // Чуй унивеситетинин кабарлар. - 2014. – № 6.- 25-29-бб.
4. **Тажибаева, У.К.** XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз акындарынын ырларын мектептерде окутуунун принциптери [Текст] / У.К. Тажибаева // ОшМУнун жарчысы. – 2014.- № 3 (4).-263-266-бб.
5. **Тажибаева, У.К.** Акын Шайлообек Дүйшеевдин поэзиясындагы “Эки дөөнүн күрөшү” [Текст] / У.К. Тажибаева // «Көчмөндөр цивилизациясы: эпостук чыгармаларда жана спорттун улуттук түрлөрү» Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – Булан -Сөгөттү, 2014. –93-97-бб.
6. **Тажибаева, У.К.** Поэзияны окутуу – окуучунун руханий дүйнөсүн өнүктүрүү [Текст] / У.К. Тажибаева // Материалы международной научно-практической конференции “Перспективы развития науки в современном мире” – Талды-Курган, 2015 -32-35-бб.
7. **Тажибаева**, **У.К.** Турар Кожомбердиевдин поэзиясындагы уйкаштыкты мектепте окутуу ыкмалары [Текст] / У.К. Тажибаева //«Манастан Чынгыз Айтматовго карай: проблемалар жана көз караштар» Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары. – 15 января 2016. – № 1. - 266-269-бб.
8. **Тажибава, У.К.** Методика преподавания в школе кыргызской поэзии 70–90-годов [Текст] /У.К.Тажибаева // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. - Москва, 2016. –№5 (50) - часть 1. – С. 166-168.
9. **Тажибаева, У.К.** Кыргыз акындарынын поэзиясындагы уйкаштыкты окутуу менен спортсмен студенттерди патриоттукка тарбиялоо [Текст] / У.К. Тажибаева // Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын жарчысы. – 2016. –№ 2 (14). –107-112-бб.
10. **Тажибаева, У.К.** Акын Шайлообек Дүйшеевдин поэзиясы аркылуу келечек муундарды патриоттуулукка тарбиялоо [Текст] / У.К.

Тажибаева // К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2016 –№1 (35) –181-183-бб.
11. **Тажибаева, У.К.** Мектепте Сооронбай Жусуевдин “Курманжан датка” романын инсандын өнүгүүсүнө багыттап окутуу [Текст] / У.К. Тажибаева – С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2016. – № 2 (3). – 203-206-бб.
12. **Тажибаева, У.К.** Изучение романа Сооронбая Жусуева “Курманжан датка” [Текст] / У.К. Тажибаева // Материалы II Международной научно-практической интернет-конференции: Проблемы лингвистики, методики обучения иностранным языкам и литературоведения в свете межкультурной коммуникации. – Орел, 27-28-февраля 2017. – С. 219-224.
13. **Тажибаева, У.К.** С. Жусуевдин “Курманжан датка” романындагы педагогикалык билимдерди окуп үйрөнүү [Текст] / У.К. Тажибаева // ОшМУнун жарчысы. – 2017. – Атайын чыгарылыш. – 204-207-бб.
14. **Тажибаева, У.К.** С.Эралиевдин “Ак Мөөр” поэмасын окутуунун методикасы [Текст] / У.К. Тажибаева // И. Раззаков атындагы КМТУнун жарчысы. – 2017. –78-84-бб.
15. **Тажибаева, У.К.** С.Жусуевдин “Алакан” чыгармасын окутуунун методикасы [Текст] / У.К.Тажибаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – № 2. –236-239-бб.
16. **Тажибаева, У.К**. Б.Бейшеналиеванын чыгармачылыгын окутуу аркылуу дене-тарбия багытындагы студенттердин кеп ишмердүүлүгүн өстүрүү [Текст] / У.К. Тажибаева // Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясынын жарчысы. - 2019. - № 1.– 120-127-бб.
17. **Тажибаева, У.К.** С.Эралиевдин “Кесир инсан” чыгармасын окутуу [Текст] / У.К.Тажибаева // ALATOO ACADEMIC STUDIES. – 2021.- № 1. - 120-129-бб.

Тажибаева Уркия Кочкоровнанын «XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: поэзия,окутуу методдору, окутуунун натыйжалуулугу, терең билим, текстти талдоо жумуштары, образды окутуу,методикалык система, окуу ишмердүүлүгү, окутуунун заманбап технологиялары.

Изилдөөнүн объектиси: Жалпы орто билим берүүчү мектептерде XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: Мектептин ортоңку жана жогорку класстарында XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикасы.

Изилдөөнүн максаты: Орто мектепте XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасын иштеп чыгуу, экспериментти текшерүүдөн өткөрүп, практикага сунуш кылуу

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын материалдарынын жалпы өзгөчөлүктөрү жана аны мектепте үйрөтүүнүн бөтөнчөлүктөрү аныкталгандыгында;

– профессионал акындардын окуу программасына сунуш кылынган чыгармаларын адабий-тарыхый процесс, коомдук турмуштун жалпы динамикасы менен байланышта талдоонун бүтүн бир методикалык системасы иштелип чыккандыгында;

– иштелип чыгылган теориялык ойлор жана методикалык сунуштар илимий-практикалык сынактан өткөрүлгөндүгүндө.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: Изилдөөбүздөн келип чыккан пикирлер, тыянактар, сунуштар республикабыздын жалпы орто билим берүүчү мектептеринде кыргыз адабиятын окутууну жакшыртууда, окуу программаларын, окуу китептерин, окуу колдонмолорун түзүүдө, педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайларында, мугалимдерди кайра даярдоо, адистигин жогорулатуу тармактарында окутулуучу курстардын сапатын өркүндөтүүдө практикалык көмөк көрсөтө алат.

РЕЗЮМЕ

диссертации Тажибаевой Уркии Кочкоровны на тему «Методическая система кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности: 13.00.02 – теория и методика преподавания и воспитания (кыргызская литература)

Ключевые слова: поэзия, методы обучения, эффективность обучения, глубокие знания, работа по подготовке текста, методическая система, учебная деятельность, современные технологии обучения, обучение образу.

Объект исследования: процесс обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в общеобразовательных школах.

Предмет исследования: Методика обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в средних и старших классах школы.

Цель исследования: Разработка методической системы обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в средней школе, экспериментальная проверка системы, рекомендация к использованию на практике.

Научная новизна исследования заключается

- в определении общих особенностей материалов кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века и особенностей обучения ее в школе;
- в разработке целостной методической системы анализа рекомендуемых в учебную программу произведений поэтов-профессионалов во взаимосвязи с литературно-историческим процессом, общей динамикой общественной жизни;
- в проведении научно-практической апробации разработанных теоретических идей и методических рекомендаций.

Практическая значимость исследования: Заключения, выводы, рекомендации, полученные в результате проведенного исследования, окажут практическую помощь в улучшении методики обучения кыргызской литературе в общеобразовательных школах республики, в составлении учебных программ, учебников, учебных пособий, в улучшении качества курсов, проводимых в высших учебных заведениях педагогической направленности, в области переподготовки и повышения квалификации учителей.

SUMMARY

of the dissertation of Tazhibayeva Urkia Kochkorovna on the topic: "Methodological system of Kyrgyz poetry of the 70-90s of the XX century" for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty: 13.00.02-theory and methodology of teaching and education (Kyrgyz literature)

Keywords: poetry, teaching methods, teaching efficiency, deep knowledge, work on the preparation of the text, methodological system, educational activity, modern teaching technologies, image training.

Object of research: the process of teaching Kyrgyz poetry in the 70-90s of the XX century in general education schools.

Subject of research: Methods of teaching Kyrgyz poetry in the 70-90s of the XX century in middle and high school classes.

The purpose of the study: To develop a methodological system for teaching Kyrgyz poetry in the 70-90s of the XX century in secondary schools, to test the system experimentally, and to recommend its use in practice.

The scientific novelty of research is

- in determining the general features of the materials of Kyrgyz poetry of the 70-90s of the XX century and the features of teaching it in school;
- in the development of a comprehensive methodological system for analyzing the works of professional poets recommended for the curriculum in relation to the literary and historical process, the general dynamics of public life;
- in conducting scientific and practical testing of the developed theoretical ideas and methodological recommendations.

Practical significance of research: Conclusions, conclusions, recommendations obtained as a result of the study will provide practical assistance in improving the methods of teaching Kyrgyz literature in general education schools of the republic, in the preparation of curricula, textbooks, textbooks, in improving the quality of courses held in higher educational institutions of pedagogical orientation, in the field of retraining and advanced training of teachers.

КЫРГЫЗСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени И.АРАБАЕВА
КЫРГЫЗСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
имени Ж.БАЛАСАГЫНА
КЫРГЫЗСКАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Диссертационный совет Д.13.20.623

На правах рукописи
УДК 37.371.3:894.341

ТАЖИБАЕВА УРКИЯ КОЧКОРОВНА

МЕТОДИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ОБУЧЕНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ ПОЭЗИИ 70-90-Х ГОДОВ XX ВЕКА

13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания
(кыргызская литература)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата педагогических наук

Бишкек – 2021

Диссертационная работа выполнена на кафедре методики кыргызской литературы Кызыл-Кийского гуманитарного педагогического института Баткенского государственного университета

Научный руководитель: **Ишекеев Назаркул Ишекеевич**
доктор педагогических наук, профессор

Официальные оппоненты: Рысбаев Сулайман Казыбаевич
доктор педагогических наук, профессор
главный научный сотрудник
лаборатории многоязычного
образования и литературы
Кыргызской академии образования

Шералиева Анара Жолдошбековна
кандидат педагогических наук, доцент
кафедры кыргызско-русских языков
Кыргызского экономического университета
имени М. Рыскулбекова

Ведущая организация: Джалал-Абадский государственный университет имени Б.Осмонова, кафедра теории и методики начального образования и кафедра педагогики и психологии. Адрес: 715600, г.Джалал-Абад, улица Эркиндик 57.

Защита диссертации состоится **«24» сентября 2021 года в 13.00 часов** на заседании диссертационного совета Д 13.20.623 по защите диссертаций на соискание ученой степени доктора (кандидата) педагогических наук, и кандидата психологических наук при Кыргызском государственном университете имени И. Арабаева, Кыргызском Национальном университете имени Ж. Баласагына и Кыргызской академии образования по адресу: 720023, город Бишкек, мкр. 10, ул. Т.Саманчина,10а

Идентификационный код онлайн трансляции защиты диссертации https://vc.vak.kg/b/d13-twl-1v3-x7g

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеках организаций, при которых создан диссертационный совет Д 13.20.623 в Кыргызском государственном университете имени И.Арабаева (г.Бишкек, улица Раззакова, 51), Кыргызском национальном Ж.Баласагына (г.Бишкек, улица Фрунзе, 547), Кыргызской академии образования (г.Бишкек, бульвар Эркиндик, 25) и на сайте http:arabaev.kg/do.kg

Автореферат разослан 15 июля 2021 года.

Ученый секретарь
диссертационного совета,
к.п.н., доцент

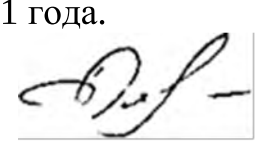

Омурбаева Д.К.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Актуальностьтемы диссертации. В начале XXI века, еще до него, интерес школьников к получению образования, в том числе литературного, к чтению и взаимному обсуждению художественно-литературных произведений угас, прозаические и поэтические произведения не становятся, как прежде, объектом споров.Одним из источников равнодушия значительной части современной молодежи к поэтическим произведениям народа, создавшего такой непревзойденный поэтический памятник, как великий эпос «Манас», является сильное влияние информационных технологий в процессе активизации глобализации: цифровизационного процесса и т.д.; второй источник связан с тем, что в общеобразовательных школах мы не можем достичь эффективности обучения литературе, в том числе поэзии. Эти два источника обусловливают особый подход к современной школе, требуют обновления содержания, форм и технологий обучения литературе, чтобы цели и задачи обучения были направлены на повышение готовности учащихся к получению образования.

В государственном образовательном стандарте по кыргызской литературе написано: “Объектом изучения литературы как учебного предмета являются произведения кыргызской литературы (национальный фольклор, творчество певцов, поэзия поэтов-профессионалов, произведения писателей советского периода, современная литература) и мировая классика, переведенная на родной язык. При этом, конечно, предпочтение будет отдаваться изучению произведений, написанных на родном языке. В то же время некоторые литературоведческие образцы изучаются для более глубокого изучения того или иного произведения». Следовательно, изучение новейшей кыргызской литературы, называемой современной литературой, в том числе использование материалов, рекомендуемых в учебную программу по кыргызской поэзии, является требованием стандарта и играет особую роль в укреплении литературных знаний и обогащении жизненных представлений нашей молодежи.

В 1972 году издательствами “Кыргызстан” и “Мектеп” были выпущены три поэтических альманаха: “День поэзии”,“Учкун”,“Темир канат (Железные крылья)”. В эти три альманаха были включеныот признанных известных представителей кыргызской поэзии до самых молодых авторов. Он достаточно полно отражает состояние и основные тенденции, характерные достижения и недостаткикыргызской поэзии.

А состав Кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века, включенных в программу по литературе, представляли такие поэты как С.Эралиев,С.Жусуев, Б.Сарногоев, Ж.Мамытов, О.Султанов, Э.Ибраев, А.Нурканов, Ш. Дуйшеев произведения которых отличаются философским осмыслением общественных, нравственно-этических, экологических проблем, с которыми человечество столкнулось на рубеже веков, психологической глубиной раскрытия внутреннего мира лирического героя, активным интересом к историко-биографической тематике, публицистичностью. Творчество выше указанных

поэтов и особенности литературного процесса этого периода были в значительной степени изучены литературоведением и литературной критикой.

В кыргызском литературоведении наиболее изучены теоретические проблемы, историческое развитие кыргызских стихов, портреты отдельных поэтов (Абакиров К.А., Жумакадырова К.М., Исаева С.Н., Исаков К.А., Култаева Ү.Б., Кулмамбетова Г.Т., Сулайманов М.С., Түлөкабылов М.Т., Эгембердиева А.А.и др.), и в то же время в методике преподавания кыргызской литературы разработаны теоретико-методические основы изучения кыргызской литературы (Алымов Б.,Акматов Б.,Акматов К.К., Байгазиев С.О., Батаканова С.Т., Исамидинов И.Ч., Иманалиев К., Ишекеев Н.И., Момуналиев С., Муратов А.Ж., Сартбаева К., Оторбаев Б., Турдукулов А., Эшиев Ж.). Передовые учителя (Абдесов Н., Исаков Б.С., Сманбаев А.) показали практическую деятельность обучения таким произведениям. Но в этих трудах изучение кыргызской литературы, в том числе кыргызской поэзии заключительного этапа XX века, не было специально изучено с позиции историко-литературного процесса с учетом его специфики. Наше исследование было проведено именно с учетом данной проблемы.

Кыргызская поэзия 70-90-х годов XX века была включена в программу образовательных организаций по дисциплине «Кыргызская литература» только с конца прошлого века, и в процессе ее преподавания существуют следующие противоречия:

- недостаточный опыт преподавания кыргызской поэзии 70-90-х годов, не окончательный сбор материалов;
- неупорядоченность и необобщенность опыта;
- отсутствие анализа места литературных учебных материалов по кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в учебно-нормативных документах;
- отсутствие единой методической системы обучения в школе кыргызской поэзии 70-90-х годов;
- практически недостаточное количество литературоведческих и методических работ для учителей литературы, непосредственно относящихся к рекомендуемым для изучения произведениям;
- в результате учителя литературы подвергаются ряду теоретических и практических трудностей при обучении кыргызской поэзии и др.

Выявленные противоречия определили актуальность диссертационной работы и обусловилиопределение темы исследования как «**Методическая система обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века**».

Связь темы диссертации с приоритетными научными направлениями, крупными научными программами (проектами), основной научно-исследовательской работой, проводимой образовательными и научными учреждениями.

Тема диссертации связана с научно-исследовательской работой кафедры кыргызского языка и литературы Кызыл-Кийского гуманитарно-педагогического института Баткенского государственного университета.

Объект исследования: процесс обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в общеобразовательных школах.

Предмет исследования: Методика обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в средних и старших классах школы.

Цель исследования: Разработка методической системы обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в средней школе, экспериментальная проверка системы, рекомендация к использованию на практике.

Задачи исследования.

1. Определить общие особенности, тенденции кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века, особенности творчества поэтов-профессионалов того времени.

2. Развитие мыслительной деятельности (сравнение, анализ, обобщение оценки) через понимание смысла поэтических произведений в процессе обучения

3. Разработка методической системы преподавания Кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века

4. Провести педагогический эксперимент с разработанными теоретическими и практическими выводами, экспериментально обосновать предложенную методику.

Научная новизна полученных результатов исследования заключается

– в определении общих особенностей материалов кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века и особенностей обучения ее в школе;

– в разработке целостной методической системы анализа рекомендуемых в учебную программу произведений поэтов-профессионалов во взаимосвязи с литературно-историческим процессом, общей динамикой общественной жизни;

– в проведении научно-практической апробации разработанных теоретических идей и методических рекомендаций.

Практическая значимость полученных результатов исследования: Заключения, выводы, рекомендации, полученные в результате проведенного исследования, окажут практическую помощь в улучшении методики обучения кыргызской литературе в общеобразовательных школах республики, в составлении учебных программ, учебников, учебных пособий, в улучшении качества курсов, проводимых в высших учебных заведениях педагогической направленности, в области переподготовки и повышения квалификации учителей.

Основные положения диссертации, выносимые на защиту.

1. Вопросы нравственного, учебно-воспитательного обогащения литературных знаний учащихся путем организации эффективных способов обучения Кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века.

2. Способы повышения способностей освоения идей, композиций сюжета рекомендованных в учебной программе произведений в соответствии с жанровой природой кыргызской поэзии 70-90-х гг. XX века, возрастными особенностями учащихся, уровнем их восприятия: современные средства массовой информации (видеофильмы по художественным произведениям поэтов, аудиотексты, тематические фотографии и картины, цифровые иллюстрации, проведение поэтических вечеров).

3. Разработка курса по преподаванию кыргызской поэзии 70-90 - х гг., познавательные возможности и формирование мировоззрения учащихся;

4. Всестороннее изучение и использование передового педагогического опыта учителей, научных разработок по обучению поэзии данного периода.

Личный вклад соискателя. При изучении кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века с использованием современных традиционных и инновационных технологий обучения была разработана методическая система обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов, которая апробирована в педагогическом эксперименте и была рекомендована школьным учителям.

Апробация результатов диссертации.

Ход и полученные результаты диссертационного исследования были представлены на совещаниях кафедры кыргызского языка и литературы Кызыл-Кийского гуманитарно-педагогического института БатГУ, методических секциях учителей г. Кызыл-Кия, Ноокатского района, педагогических чтениях, собственных занятиях в экспериментальных школах (инновационная гимназия имени «Кок-Жар» Ноокатского района, средняя школа имени «Герейт-Шорон» Тоолосского айыл окмоту, Кызыл-Кийская средняя общеобразовательная школа №4 им. А.С. Пушкина, школе № 9 им. Ураима Гулматова г. Кызыл-Кия). Педагогический эксперимент проводился в 3 этапа.

I этап (2013-2014 гг.). Были собраны материалы по изучению Кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века, выявлены трудности в обучении данным произведениям в V, VI, VII, X, XI классах общеобразовательной школы.

На II этапе (2015-2016 гг.) Были проведены наблюдения за уроками прохождения Кыргызской поэзии 70-90-х годов, изучены различные научно-методические идеи, приемлемые методы, практика, проанализированы результаты и разработана методическая система обучения Кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века.

III этап (2017-2018 гг.)) результаты экспериментального исследования были обобщены. Определены ценность и целесообразность преподавания Кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века, внесены дополнения в научно-методические рекомендации

Опубликованность результатов диссертации. В связи с содержанием 17 научных статей, связанных научной работы, опубликованы в журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией Кыргызской Республики.

Структура и объем диссертации. Для решения основных задач исследования структура и логика изложения материалов состоит из трех глав, заключения, общих выводов, научно-практических рекомендаций, списка использованной литературы, 2 рисунков, 2 схем, 2-диаграмм,7 таблиц. Общий объем диссертации составляет 186 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Первая глава называется “**Тенденции развития кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века и теоретические основы обучения**”, в которой рассмотрены тенденции развития кыргызской поэзии 70–90-х годов прошлого века.Особым разделом кыргызской письменной литературы является поэзия, ее образцы,

включенные в школьную программу, адаптированы к возрастным, психологическим особенностям учащихся, легко читаются, запоминаются, не вызывают сложностей, главное, что поэтические произведения оказывают большое влияние на эстетическое воспитание подрастающего поколения.Творческие особенности профессиональных поэтов при обучении кыргызской поэзии 70-90-х годов, включенной в программу кыргызской литературы общеобразовательных школ, определены и научно обоснованы.Это: в произведении Ж.Садыкова "Эненин жүрөгү (Сердце матери)" – лиризм, в произведении С.Жусуева "Алакан (Ладонь)" – рифма, в произведении Б.Сарногоева "Бешигим – Мекен (Колыбель моя – Родина)" – близость к импровизации, в произведении М.Абылкасымовой "Эстелик сүйлөйт (Памятник говорит)" – публицистичность, Т.Кожомбердиева "Апа (Мать)", «Эне жана коломто (Мать и очаг)» – поэтичность, в произведении Ж.Мамытова "Бурул таңдынжомогу (Сказка Бурул тан)" –романтичность, произведениях О.Султанова «Кош, Ысык-Көл (Прощай, Иссык-Куль)», «Бокс», «Алтай…Алтай», «Жоокер (Воин)»– философичность, в произведении А.Омүрканова«Чолпонбай» – патриотизм, лириках С.Эралиева: «Мен кыргызмын (Я кыргыз)», «Аттын ыйы (Плач коня)», «Эне (Мать)», «Казак тууганга (Брату казаху)», «Каныкейдин көз жашы (Слезы Каныкей)», «Айылым (Мое село)», «Бүбүсара». Поэма «Кесир инсан» – внутренние переживания, печаль, внутренние напевы (поэтичность), Э.Ибраева«Улут болсом, тилим менен улутмун (Нация, так как есть язык)» – сила патриотического пафоса ив произведении Ш.Дүйшеева«Кайдыгерлик (Равнодушие)» – масштабное рассмотрение проблемы было отражено в определении того, какие проблемы были преобладающими, и придании им значения в обучении.

Рис. 1. Классификация творческих особенностей кыргызских профессиональных поэтов 70-90-х годов

Кыргызскую поэзию 70-90-х годов XX века, вошедшую в школьную программу, мы сгруппировали по приведенной выше классификации. Мысли, которые были у нас не точны, раскрыты через эти категории (Рисунок 1).

Во втором параграфе под названием *“Психолого-педагогические аспекты обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века"* рассматриваются аспекты развития познавательного интереса учащихся к литературному образованию, основной задачей которого является совершенствование устного и письменного словаря учащихся с целью понимания поэзии школьником.Такая работа на уроке литературы является основной задачей, идущей в одном ряду с основной темой урока литературы – этопроцесс, который происходит как выразительное чтение художественной литературы, понимание прочитанного, пересказ прочитанного.

В содержании третьего параграфа рассмотрена природа методов обучения в дидактике преподавания кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века. В эстетическом воспитании школьников плодотворным является изучение богатейшей сокровищницы поэтических произведений кыргызских профессиональных поэтов 70-90-х годов XX века.В условиях глобализации, в период борьбы книги с новыми технологиями, были отражены проблемы сочетания традиционных и инновационных методик преподавания, формирования новых способов взаимодействия учителя и ученика для достижения восприятия и оценки учащимися поэзии как искусства слова.

Вторая глава называется **“Методология и методы научного исследования и обучения**”, посвящена методологическим основам преподавания, анализа кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века. Рассмотрены цели и задачи педагогического эксперимента по выявлению эффективности преподавания кыргызской поэзии 70-90-х годов в общеобразовательных школах, представлены полученные результаты.Методологические труды, которые мы изучаем, позволяют углубить изучение и анализ кыргызской поэзии 70-90-х годов. Углубление содержания обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века.

1. Эффективное использование учителем методических приемов, способов, средств обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов.
2. Придание значения творчеству учителя и ученика в обучении кыргызской поэзии данного периода.

Особое значение имеет научное обеспечение предлагаемой школьной программы с использованием научных трудов в процессе преподавания и анализа кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века.

Параграф *“Методы научного исследования"* посвящен интерактивному обучению кыргызской поэзии 70-90-х годов. В данном разделе рассматривались вопросы не только углубленного изучения содержания поэзии, представленной на уроке, но и приведения в соответствие с ней способов и методов обучения, повышения активности учащихся во время занятий, увеличения связи изучаемого произведения с жизнью.

Поэтические произведения больше, чем любой другой жанр, направлены на пробуждение умственных способностей ученика, способствуют поиску и усиливают мыслительную деятельность. Известно, что понятие знания, воспринимаемое учащимися при чтении произведения через чувства, сознание, сохраняется в памяти лишь тогда, когда он способен к индивидуальному поиску, переживанию, анализу произведения и его оценке.Мы отметили, что при обучении кыргызской поэзии 70-90-х годов учитель литературы должен

обращать внимание на жанровые особенности текста. Ведь идейно-тематический смысл произведения остается нераскрытым, если ученик не понимает значение, ценность рассматриваемого произведения. Итак, мы постарались раскрыть учителямв вышеуказанном разделе особенности и методическую природу кыргызской поэзии 70-90-х годов, представленной в программе литературы.

При обучении школьников кыргызской поэзии 70-90-х годов формируются знания, умения и навыки ученика только тогда, когда с учетом его видов, жанровых особенностей правильно подобраны соответствующие формы, методы, средства обучения, и это можно наблюдать на схеме ниже.

Схема 1. – Модель обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов

Хотя, на первый взгляд, преподавание поэзии в школе кажется легким, оно имеет свои внутренние проблемы. В этих обстоятельствах мы провели педагогический эксперимент, чтобы специально изучить усвоение поэтических произведений в школе. Базой исследования послужили инновационная гимназия Кок-Жар Ноокатского района Ошской области, средняя школа Герейт-Шорон Тоолосского айыл окмоту, средняя школа № 4 им.Пушкинагорода Кызыл-Кия Баткенской области, средняя школа им. У. Гулматова,которые были отобраны. Наш педагогический эксперимент был рассмотрен в три этапа в период с 2012 по 2018 год.

1. Подотовительный этап – 2012-2014-е гг.
2. Поисковый этап – 2015-2016-е гг.
3. Обучающий этап – 2017-2018-е гг.

Сначала мы определили этапы, цель, задачи, методы, результаты эксперимента. Учащихся экспериментальных школ мы разделили на 2 группы. (Таблица 1).

Таблица 1. Названия школ, участвовавших в эксперименте и количество учащихся в классах

№	Школы	Общее количество учащихся					Эксп.группа	Контр. Группа	Итого
	1	2					3	4	5
		Классы							
		5-кл	6-кл	7-кл	10-кл	11-кл.			
1	Инновационная гимназия Көк-Жар	127	125	113	63	76	233	271	504
2	Средняя школа Герейт-Шорон	60	58	54	36	35	123	120	243
3	СОШ № 4 имени А.С.Пушкина	88	81	79	32	35	143	172	315
4	СОШ имени У.Гулматова	153	120	129	60	76	248	290	538
	Всего	**428**	**384**	**375**	**191**	**222**	**747**	**853**	**1600**

Наблюдая, на каком уровне ученики могут анализировать кыргызскую поэзию 70-90-х годов в школах, мы смогли определить уровень усвоения учащихся, задав им следующие вопросы:

1. Какова главная идея произведения С.Жусуева "Алакан"?
2. Какие произведения Ж.Садыкова вы знаете?
3. Каков сюжет произведения Б.Сарногоева "Бешигим-Мекеним (Колыбель моя – Родина)"?
4. Какой роман написан в стихах?
5. Какую легенду Ж.Мамытова вы знаете?
6. Какому поэту принадлежит произведение "Эне жана коломто (Мать и очаг)"?
7. Какие произведения отражают Великую отечественную войну?
8. Каково содержание произведения О.Султанова "Жоокер" (Воин)?
9. Как вы думаете, почему произведение называется "Кесиринсан"?
10. Кто автор произведения "Улут болсо тилим менен улутмун"? и др.

К данным заданиям поставлены следующие критерии:

1. Учитывалось знание учащимися идеи произведения, умение выделять события и четко, последовательно передавать свою мысль, выразительное чтение.
2. В работе оценивалось умение аргументированно и убедительно излагать свои мысли.

3. Выявление посредством доказывания произведений, сходных по тематике с описываемыми в произведении событиями.
4. Согласно ответам студентов, было учтено их мышление.

Ответы были получены от учащихся 5,6,7,10,11- классов общеобразовательных школ. В результате мы получили следующие показатели (таблица2).

Таблица 2. Определение уровня освоения учащимися кыргызской поэзии 70-90-х годов

№	№ школы	Виды кл.	Количество учащихся		Уровень		
			Всего	Прист.	выс.	ср.	низ.
1	Инновационная гимназия Көк-Жар Средняя школа Герейт-Шорон	Экс.	233	230	74	98	34
		Конт.	271	270	74	96	51
2	СОШ № 4 имени А.С.Пушкина	Экс.	123	120	63	80	28
		конт.	120	118	69	86	46
3	Инновационная гимназия Көк-Жар Средняя школа Герейт-Шорон	Экс.	143	140	64	82	30
		конт	172	170	70	88	48
4	СОШ № 4 имени А.С.Пушкина	Экс.	248	246	67	86	32
		конт	290	287	73	94	50
итого		Экс.	747	736	36%	47%	17%
		конт.	853	845	34%	43%	23%

Здесь в контрольной группе высокий уровень достиг 34%, в экспериментальной группе 36 а средний уровень в контрольной группе – 43%, в экспериментальной группе – 47% видна освоивали.

Видно, что учащиеся экспериментальных классов освоили произведение, анализируют идею, сюжет и образы. Это подтверждает достоверность нашей научной гипотезы. Как видно из таблицы, наши методические выводы и рекомендации способствовали повышению эффективности уроков.

Диаграмма -1. - Уровень освоения учащимися Кыргызской поэзии 70-90-х годов.

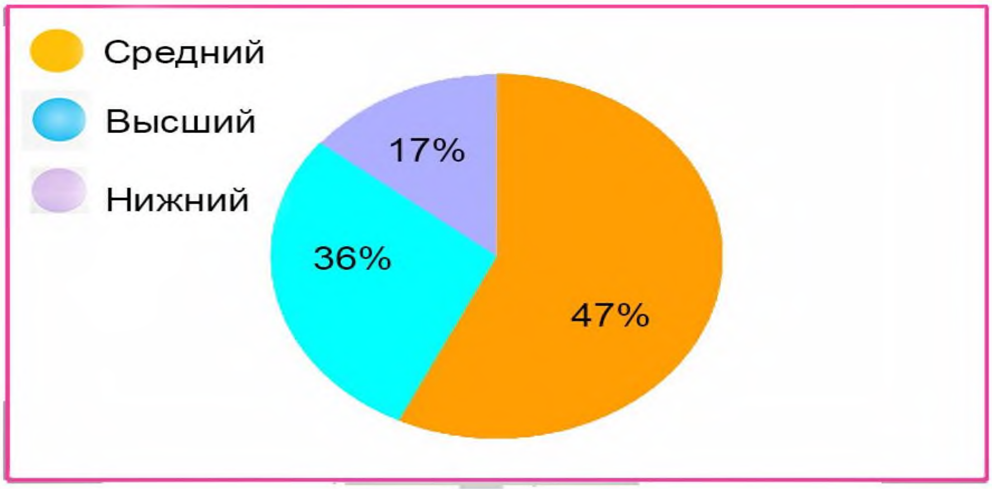

Когда мы проводили в школе анкетный опрос учителей по предмету “Кыргызская литература”, они высказали свое мнение о причинах, по которым кыргызская поэзия 70-90-х годов не соответствовала требованиям учебной деятельности. Это то, что произведения С. Жусуева "Курманджан датка", Э. Ибраева“Улут болсом тилим менен улутмун (Нация, так как есть язык)”, Ш.Дуйшеева “Кайдигерлик (Равнодушие)” еще не включены в учебники (20), нехватка методических пособий (16), недостаточный опыт учителей (8), неумение использовать современные технологий (электронная книга, компьютер, планшет и др.) (4) выявлена недостаточная сформированность ИКТ компетентности учителей. Также были озвучены другие причины.

На основе предложенных нами методик для 5-7 классов в эксперименте уровень развития творческих особенностей и освоения идей в поэзии кыргызских профессиональных поэтов 70-90-х годов (на 3 этапе эксперимента) показал следующие результаты(таблица 3).

Таблица 3. Уровень освоения кыргызской поэзии 70-90-х годов учащимися V-VII классов

№	Виды классов	Количество учащихся		Оценки				индикатор	
		Всего	Прист.	5	4	3	2	Качество %	неосвоен %
1.	Экс.	563	558	200	260	95	3	82%	18%
	конт.	614	600	180	246	170	4	71%	29%
2.	Экс.	563	556	175	265	113	3	79%	21%
	конт.	614	596	198	232	160	6	72%	28%
3.	Экс.	563	560	190	226	110	4	74%	26%
	конт.	514	608	194	310	100	4	82%	18%
4.	Экс.	563	554	170	245	135	4	75%	25%
	конт.	614	604	193	214	195	2	67%	33%
5.	Экс.	563	554	165	252	137	-	75%	25%
	конт.	614	598	188	219	191	-	68%	32%
6.	Экс.	563	552	189	253	108	2	80%	20%
	конт.	614	596	177	221	194	4	67%	33%
7.	Экс.	563	558	176	245	134	3	75%	25%
	конт.	614	600	194	226	179	1	70%	30%
8.	Экс.	563	560	196	246	116	2	79%	21%
	конт.	614	603	200	232	169	2%	72%	28%
Итого	Экс.т.	563	**4452**	33%	45%	22%	1%	78%	22%
	конт	614	**4805**	31%	39,5 %	29%	0,5 %	71%	38%

1. В качество воспроизведения произведения С.Жусуева "Алакан" в экспериментальной группе составило 82%, а в наблюдательной 71%.

2. В качество воспроизведения произведения Ж.Садыкова "Алакан" (“Сердце матери”) в экспериментальной группе составило 79%, а в наблюдательной 72%.

3. В качество воспроизведения произведения Б.Сарногоева"Бешигим Мекеним (Родина-колыбель)" в экспериментальной группе составило 82%, а в наблюдательной 74%.

4. В качество воспроизведения произведения М.Абылкасымовой “Памятник говорит” в экспериментальной группе составило 75 %, а в наблюдательной 67 %.

5. В качество воспроизведения произведения Т. Кожомбердиева “Мама”, “Мать и очаг” в экспериментальной группе составило 75 %, а в наблюдательной 68 %.

6. В качество воспроизведения произведения Ж. Мамытова “Бурул тандын жомогу (Сказка рассвета)” в экспериментальной группе составило 80%, а в наблюдательной 67%.

7. В качество воспроизведения произведения О. Султанова “Прощай, Иссык-Куль”, “Бокс”, “Алтай... Алтай”, "Воин" в экспериментальной группе составило 75%, а в наблюдательной 70%.

8. В качество воспроизведения произведения А. Омурканова "Чолпонбай" в экспериментальной группе составило 79%, а в наблюдательной 70%.

В результате качественное развитие в экспериментальной группе увеличилось на 7 % по сравнению с наблюдательной группой

А повышение интереса к кыргызской поэзии 70-90-х годов, включенной в учебную программу X-XI классов, как показывает практика 3-го этапа, завершилось следующим образом.

1. В экспериментальной группе по сборнику Б.Сарногоева “Ашуудан берген отчетум (Отчет на перевале)” в экспериментальной группе было 83%, в наблюдательных группах-74%.

2. В “Лирике” С.Эралиева составила 83% в экспериментальной группе и 75% в группах наблюдения.

3. В экспериментальной группе по роману С.Жусуева “Курманжан датка” составила 84% в экспериментальной группе и 80% в группах наблюдения.

4. В экспериментальной группе по произведению Э.Ибраева “Улут болсом тилим менен улутмун (Нация, так как есть язык)” составила 86% в экспериментальной группе и 78% в группах наблюдения.

5. В экспериментальной группе по произведению Ш.Дүйшеева “Кайдигерлик (Равнодушие)” в составила 84% в экспериментальной группе и 77% в группах наблюдения.

Таким образом, в целом, качественный рост составил 85% в экспериментальной группе и 77% в наблюдательной группе, и наши методические рекомендации оказались оптимальными. Мы иллюстрировали это на диаграмме ниже.

Диаграмма 2.

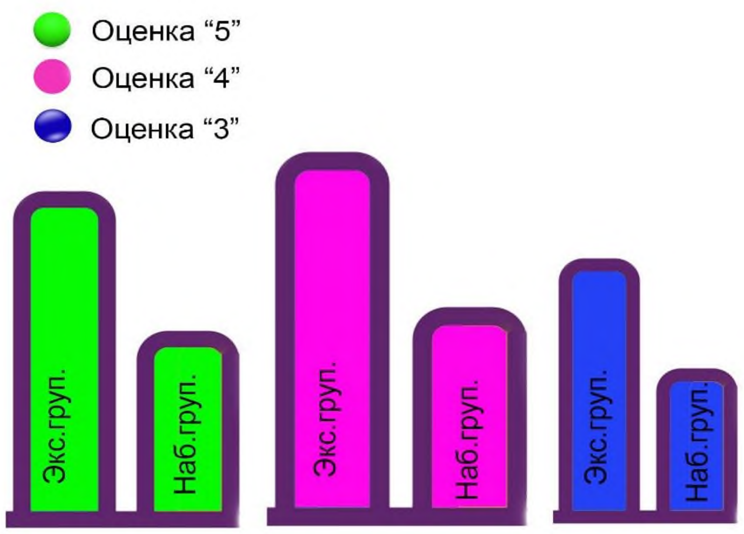

Глава третья называется "**Методика преподавания кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века**". Первый параграф называется "Методика преподавания кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века в V-VII классах". Здесь подробно описываются методы обучения в V-VII классах. При освоении произведений проявляется характеристика образов, работа с непонятными словами, анализ места пейзажных изображений, диалога, идейно-стилистического контекста.

Во втором параграфе под названием "*Методика обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов в X-XI классах*" представлены литературно-теоретические, рече-коммуникативные, социокультурные, этнокультурные компетентности и условия их формирования.

В общем заключении даны основные выводы и практические рекомендации по содержанию проведенного исследования.

В учебной программе V класса для изучения предлагается произведениеС. Жусуева "Алакан (Ладонь)". Обращаясь к специфике и значению произведения,для раскрытия характера главного героя Самака, эффективно анализировать события в произведении во взаимосвязи. Здесь открывается возможность познакомить учащихся с героем произведения. Необходимо обратить внимание учащихся на жизнерадостность, смелость, храбрость, отвагу, жизнерадостность, юмор, остроумие, которые характеризуют главного героя произведения Самака. Выразительное чтение вслух произведения даст свои плоды. Эффективно выбирать те части текста, которые окажут больше влияния на учащихся. Например:"Ал баланы биз таң калып карасак, / Баарыбыздан Самак тура баласаак. / Наристени бошотууга байлоодон /Аттап-буттап чуркап кетип баратат..."("Если мы посмотрим на этого ребенка с удивлением, /Оказалось, что Самак больше всех ревнив к детям. /Чтобы освободить ребенка с привязи / Он бежит, спешит без оглядки...")

Здесь учитель обращается ко всему классу с вопросом:

После выполнения задания по раскрытию образа учитель обращается к классу с вопросами для закрепления пройденного урока.

Вопросы для обсуждения:

1. Что заставляет с волнением думать о войне?
2. Как повлиял на Самака ребенок, привязанный во дворе маленькими ладошками?
3. Какие строки из стихотворения выражают лицемерие и жестокость врага?
4. У тебя появилось чувство ненависти?
5. Какую мысль хотел высказать поэт?

Направляющее мышление должно быть таким, чтобы при устном и письменном ответе учащегося на поставленные выше проблемные вопросы можно было наблюдать радость и сожаление, возникающие при овладении произведением, ощутить его воображение. В целях подтверждения вышеизложенного и закрепления пройденного урока предлагаем методическую систему одного урока.

Схема 2. Методическая система обучения произведения С.Жусуева “Алакан”.

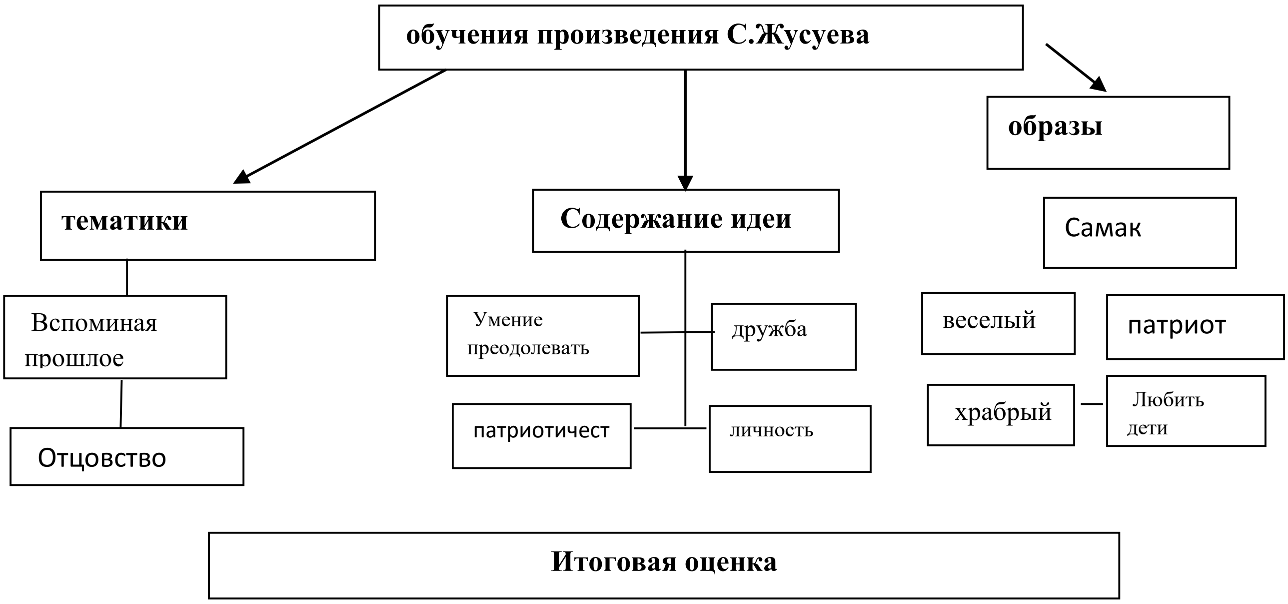

При отличных знаниях, мышлении, умениях, творчестве учителя, актуально рассмотреть возможность повышения активности учащихся посредством использования традиционных и интерактивных методов в процессе занятий.

ОБЩИЕ ВЫВОДЫ И РЕКОМЕНДАЦИИ

В результате нашего исследования, посвященного вопросам преподавания кыргызских поэтических произведений 70-90-х годов XX века, мы считаем, что поставленные цели и задачи были достигнуты.

По первой задаче осуществлен анализ теоретических и научно-методических исследований по кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века,

определены направления совершенствования обучения в школах, учебных программ и учебников.

Рассмотрена необходимость научно-теоретического изучения особенностей творчества в кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века, уточнения приемов, методов, используемых при их изучении и анализе в образовательных организациях. Был проведен анализ их исследованности в методических работах, представленности вучебных программах, учебниках. Обобщены методологические основы преподавания кыргызских поэтических произведений 70-90-х годов, природа поэтического устного материала и филологическое направление анализа, педагогические, психологические проблемы, дидактические принципы обучения.

Для того, чтобы ученик заинтересовался кыргызской поэзией 70-90-х годов, можно формировать его интерес, применяя литературные понятия на практике и выразительным чтением. Мы обращали внимание на то, какое влияние оказывает поэзия на становление ученика как личности, имеющей богатый внутренний мир, широкий кругозор и мировоззрение, богатый духовный мир, всестороннее и гармоничное развитие.

По второй задаче проанализированы особенности обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века, разработана модель обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов в образовательных организациях с учетом современных требований к приемам и методам обучения. Предложены методические условия, принципы и технология обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов, возможности оптимального использования традиционных и интерактивных методов в их обучении. В обучении будут интегрированы нетрадиционные и интерактивные методы: ролевые игры, чтение паузами, литературные кружки, управляемое обучение, урок-диспут, рассказ Сократа, ситуационное обсуждение, составление класстеров и др., которые подходят для проведения живого и интересного урока.

По третьей задаче определены уровень, роль и место поиска кыргызских поэтических произведений 70-90-х годов в научно-методических работах. А на основе изучения кыргызской поэзии 70-90-х годов была создана теоретическая модель, подготовлены методические рекомендации, определены общие требования к обучению.При обучении учитель акцентирует внимание на необходимости уделять особое внимание жанровой природе, особенностям учащихся, без глубокого понимания учащимся жанровой природы произведения он не сможет усвоить идейно–тематическое богатство произведения, найти в его образах близкий ему идеал. Следовательно, суть преподаваемой поэзии должна занимать место на уроке литературы. Это явление было доказано в нашем констатирующем эксперименте с помощью специальных вопросников. Определены методы и уровень обучения произведениямкыргызской поэзиив школьной практике.

Предложенная по **четвертой задаче** методическая система преподавания Кыргызской поэзии 70-90-х годов доказана в нашем определяющем эксперименте и экспериментально обоснована в школьной практике.

В ходе исследования было установлено, что в соответствии с анкетами, проведенными в школах, больше внимания уделяется идеям и образам в кыргызской поэзии, а восприятие учащегося и словарный запас произведения остаются вне внимания. В результате выявлена актуальность работы по компетентностному обучению лучших образцов национальных ценностей и воспитания в кыргызской поэзии 70-90-х годов.

Практические рекомендации

1. При разработке новых учебно-нормативных документов необходимо увеличить количество часов изучения поэтических произведений, созданных в 70-90-е годы XX века, в государственных стандартах и учебных программах по кыргызской литературе; дать в учебниках полные тексты названных стихотворных произведений; сопровождать тексты словарно-фразеологическими пояснениями и комментариями; в том числе включить соответствующие иллюстрации с акцентом на этнолингвистическую лексику, фразеологию.

2. Разработка учебно-методического комплекса (учебники, хрестоматии, словари, разработки уроков), включающего поэтические произведения, написанные в 70-90-х годах XX века, для совершенствования курса методики обучения кыргызской литературы в вузах и школах.

3. Предусмотреть в школах следующие мероприятия по кыргызской литературе: ознакомление учащихся с оригиналами поэтических произведений 70-90-х годов XX века; участие в театрализованных представлениях, инсценировках, подготовленных на основе анализа, работа со словарями и составление комментариев к поэтическим произведениям, созданным в эти годы, ознакомление с образцами произведений живописи и др.

Основное содержание исследования отражено в следующих трудах:

1. **Тажибаева, У.К.** 70–90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуунун өзгөчөлүктөрү [Текст] / У.К. Тажибаева // Вестник КНУ имени Ж.Баласагына.- 2012.- Спец. выпуск. – С. 166-168.

2. **Тажибаева, У.К.** 70–90-жылдардагы поэтикалык чыгармаларды окутуунун психологиялык-педагогикалык, методикалык аспектилери [Текст] / У.К. Тажибаева // Эл агартуу. –2013. – № 11–12. – С. 2-5.

3. **Тажибаева, У.К.** Поэзияны үйрөнүүгө болгон кызыгуулар жана жолтоо факторлор [Текст] / У.К. Тажибаева // Известия Чуйского университета. - 2014. – № 6.- С. 25-29.

4. **Тажибаева, У.К.** XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз акындарынын ырларын мектептерде окутуунун принциптери [Текст] / У.К. Тажибаева // Вестник ОшГУ. – 2014.- № 3 (4).- С. 263-266.

5. **Тажибаева, У.К.** Акын Шайлообек Дүйшеевдин поэзиясындагы “Эки дөөнүн күрөшү” [Текст] / У.К. Тажибаева // Материалы международной научно-

практической конференции «Көчмөндөр цивилизациясы: эпостук чыгармаларда жана спорттун улуттук түрлөрү». – Булан -Сөгөттү, 2014. – С. 93-97.
6. **Тажибаева, У.К.** Поэзияны окутуу – окуучунун руханий дүйнөсүн өнүктүрүү [Текст] / У.К. Тажибаева // Материалы международной научно-практической конференции "Перспективы развития науки в современном мире" – Талды-Курган, 2015 – С. 32-35.
7. **Тажибаева**, **У.К.** Турар Кожомбердиевдин поэзиясындагы уйкаштыкты мектепте окутуу ыкмалары [Текст] / У.К. Тажибаева // Материалы международной научно-практической конференции «Манастан Чынгыз Айтматовго карай: проблемалар жана көз караштар». – 15 января 2016. – № 1. – С. 266-269.
8. **Тажибава, У.К.** Методика преподавания в школе кыргызской поэзии 70–90-годов [Текст] /У.К.Тажибаева // Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. - Москва, 2016. –№5 (50) - часть 1. – С. 166-168.
9. **Тажибаева, У.К.** Кыргыз акындарынын поэзиясындагы уйкаштыкты окутуу менен спортсмен студенттерди патриоттукка тарбиялоо [Текст] / У.К. Тажибаева // Вестник КГАФКиС. – 2016. –№ 2 (14). – С.107-112.
10. **Тажибаева, У.К.** Акын Шайлообек Дүйшеевдин поэзиясы аркылуу келечек муундарды патриоттуулукка тарбиялоо [Текст] / У.К. Тажибаева // Вестник БГУ имени К.Карасаева. – 2016 –№1 (35) – С. 181-183.
11. **Тажибаева, У.К.** Мектепте Сооронбай Жусуевдин "Курманжан датка" романын инсандын өнүгүүсүнө багыттап окутуу [Текст] / У.К. Тажибаева – Вестник НГУ имени С.Нааматова. – 2016. – № 2(3). – С. 203-206.
12. **Тажибаева, У.К.** Изучение романа Сооронбая Жусуева "Курманжан датка" [Текст] / У.К. Тажибаева // Материалы II Международной научно-практической интернет-конференции: Проблемы лингвистики, методики обучения иностранным языкам и литературоведения в свете межкультурной коммуникации. – Орел, 27-28-февраля 2017. – С. 219-224.
13. **Тажибаева, У.К.** С. Жусуевдин "Курманжан датка" романындагы педагогикалык билимдерди окуп үйрөнүү [Текст] / У.К. Тажибаева // Вестник ОшГУ. – 2017. – Спец. выпуск. – 204-207-бб.
14. **Тажибаева, У.К.** С.Эралиевдин "Ак Мөөр" поэмасын окутуунун методикасы [Текст] / У.К. Тажибаева // Вестник КГТУ имени И. Раззакова. – 2017. – С. 78-84.
15. **Тажибаева, У.К.** С.Жусуевдин "Алакан" чыгармасын окутуунун методикасы [Текст] / У.К.Тажибаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – № 2. – С. 236-239.
16. **Тажибаева, У.К**. Б.Бейшеналиеванын чыгармачылыгын окутуу аркылуу дене-тарбия багытындагы студенттердин кеп ишмердүүлүгүн өстүрүү [Текст] / У.К. Тажибаева // Вестник КГАФКиС. - 2019. - № 1.– С. 120-127.
17. **Тажибаева, У.К.** С.Эралиевдин "Кесир инсан" чыгармасын окутуу [Текст] / У.К.Тажибаева // ALATOO ACADEMIC STUDIES. – 2021.- № 1. - С. 120-129.

Тажибаева Уркия Кочкоровнанын «XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: поэзия,окутуу методдору, окутуунун натыйжалуулугу, терең билим, текстти талдоо жумуштары, методикалык система, окуу ишмердүүлүгү, окутуунун заманбап технологиялары, образды окутуу.

Изилдөөнүн объектиси: Жалпы орто билим берүүчү мектептерде XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: Мектептин ортоңку жана жогорку класстарында XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикасы.

Изилдөөнүн максаты: Орто мектепте XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасын иштеп чыгуу, экспериментти текшерүүдөн өткөрүп, практикага сунуш кылуу

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:XX кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын материалдарынын жалпы өзгөчөлүктөрү жана аны мектепте үйрөтүүнүн бөтөнчөлүктөрү аныкталгандыгында;

– профессионал акындардын окуу программасына сунуш кылынган чыгармаларын адабий-тарыхый процесс, коомдук турмуштун жалпы динамикасы менен байланышта талдоонун бүтүн бир методикалык системасы иштелип чыккандыгында;

– иштелип чыгылган теориялык ойлор жана методикалык сунуштар илимий-практикалык сынактан өткөрүлгөндүгүндө.

Изилдөөнүн практикалык мааниси:Изилдөөбүздөн келип чыккан пикирлер, тыянактар, сунуштар республикабыздын жалпы орто билим берүүчү мектептеринде кыргыз адабиятын окутууну жакшыртууда, окуу программаларын, окуу китептерин, окуу колдонмолорун түзүүдө, педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайларында, мугалимдерди кайра даярдоо, адистигин жогорулатуу тармактарында окутулуучу курстардын сапатын өркүндөтүүдө практикалык көмөк көрсөтө алат.

РЕЗЮМЕ

диссертации Тажибаевой Уркии Кочкоровны на тему «Методическая система кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности: 13.00.02 – теория и методика преподавания ивоспитания (кыргызская литература)

Ключевые слова: поэзия,методы обучения, эффективность обучения, глубокие знания, работа по подготовке текста, методическая система, учебная деятельность, современные технологии обучения, обучение образу.

Объект исследования: процесс обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX векав общеобразовательных школах.

Предмет исследования: Методика обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX векав средних и старших классах школы.

Цель исследования: Разработка методической системы обучения кыргызской поэзии 70-90-х годов XX векав средней школе, экспериментальная проверка системы, рекомендация к использованию на практике.

Научная новизна исследованиязаключается

- в определении общих особенностей материалов кыргызской поэзии 70-90-х годов XX века и особенностей обучения ее в школе;

– в разработке целостной методической системы анализа рекомендуемых в учебную программу произведений поэтов-профессионалов вовзаимосвязи с литературно-историческим процессом, общей динамикой общественной жизни;

– в проведении научно-практической апробации разработанных теоретическихидей и методических рекомендаций.

Практическая значимость исследования: зключения, выводы, рекомендации, полученные в результате проведенного исследования, окажут практическую помощь в улучшении методики обучения кыргызской литературе в общеобразовательных школах республики, в составлении учебных программ, учебников, учебных пособий, в улучшении качества курсов, проводимых в высших учебных заведениях педагогической направленности, в области переподготовки и повышения квалификации учителей.

SUMMARY

of the dissertation of Tazhibayeva Urkia Kochkorovna on the topic: "Methodological system of Kyrgyz poetry of the 70-90s of the XX century" for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty: 13.00.02-theory and methodology of teaching and education (Kyrgyz literature)

Keywords: poetry, teaching methods, teaching efficiency, deep knowledge, work on the preparation of the text, methodological system, educational activity, modern teaching technologies, image training.

Object of research: the process of teaching Kyrgyz poetry in the 70-90s of the XX century in general education schools.

Subject of research: Methods of teaching Kyrgyz poetry in the 70-90s of the XX century in middle and high school classes.

The purpose of the study: To develop a methodological system for teaching Kyrgyz poetry in the 70-90s of the XX century in secondary schools, to test the system experimentally, and to recommend its use in practice.

The scientific novelty of research is

- in determining the general features of the materials of Kyrgyz poetry of the 70-90s of the XX century and the features of teaching it in school;
- in the development of a comprehensive methodological system for analyzing the works of professional poets recommended for the curriculum in relation to the literary and historical process, the general dynamics of public life;
- in conducting scientific and practical testing of the developed theoretical ideas and methodological recommendations.

Practical significance of research: Conclusions, conclusions, recommendations obtained as a result of the study will provide practical assistance in improving the methods of teaching Kyrgyz literature in general education schools of the republic, in the preparation of curricula, textbooks, textbooks, in improving the quality of courses held in higher educational institutions of pedagogical orientation, in the field of retraining and advanced training of teachers.

Одобрено на печать 15.07.2021
Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная.
Объем 1,5 п.л,

Отпечатано в «Окуу китеби» КАО
г. Бишкек, бул. Эркиндик, 25
Тел.: 0 (312) 62-23-68